

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ЕКОНОМІКИ ПРОМИСЛОВОСТІ

***“Формування та використання
нематеріальних активів підприємств для
підвищення їх капіталізації”***

(наукова доповідь)

Київ – 2015

Наукову доповідь підготовлено за результатами виконання науково-дослідницької теми відділу проблем економіки підприємств Інституту економіки промисловості НАН України “Методи розвитку та забезпечення капіталізації промислових підприємств в умовах інституціональних змін” (2012-2015 рр., номер держреєстрації 0112U006882).

Необхідність розвитку наукової бази визначення, обліку та управління нематеріальними активами обумовила актуальність та важливість дослідження, виявлення економічної сутності та узагальнення класифікації нематеріальних активів на вітчизняних підприємствах.

Наукову доповідь присвячено визначенню процесів формування нематеріальних активів та ефективності їх використання для забезпечення капіталізації підприємств.

Результати проведеного дослідження можуть бути корисні керівникам, спеціалістам підприємств, вищих економічних навчальних закладів, студентам економічних спеціальностей.

Наукову доповідь “Формування та використання нематеріальних активів підприємств для підвищення їх капіталізації” підготувала к.е.н. І.В. Бриль під науковим керівництвом доктора економічних наук, професора І.П. Булеєва.

ЗМІСТ

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ	4
ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СКЛАД НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	8
1.1 Дослідження підходів до визначення нематеріальних активів підприємства	8
1.2 Особливості оцінки та обліку нематеріальних активів підприємства в Україні	17
РОЗДІЛ 2. ФОРМУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ	25
РОЗДІЛ 3. ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА	43
3.1 Порівняльна оцінка вартості формування та використання нематеріальних активів в Україні та світі	43
3.2 Методичні підходи щодо оцінки ефективності використання нематеріальних активів на підприємстві для забезпечення їх капіталізації	49
ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ	63
ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА	66

ОСНОВНІ ТЕРМІНИ І ПОНЯТТЯ

Капітал – створені людиною ресурси, що використовуються для виробництва товарів і послуг та приносять дохід.

Інтелектуальний капітал підприємства – знання, вміння і досвід працівників підприємства, та результат їх застосування, що реалізується на підприємстві; результат практичного використання розумової праці на благо підприємства.

Людський капітал підприємства – це колектив, що володіє запасом знань, вмінь, навиків, з вираженими творчими здібностями, прагнучий постійно підвищувати свій інтелектуальний та професійний рівень, що дозволяє здійснити взаємозамінність робітників і забезпечує можливість якісно виконувати роботу для реалізації місії та мети підприємства.

Капіталізація – перетворення додаткової вартості в капітал, використання її на розширення виробництва. Ринкова вартість компанії.

Актив – матеріальні та нематеріальні ресурси які можуть принести підприємству користь, прибуток. Значна кількість мають фізичну форму, наприклад, обладнання.

Нематеріальні активи – активи, які не мають матеріально-речової форми, але мають вартісну грошову оцінку, придбані за плату права на користування землею, водою, корисними копалинами та іншими природними ресурсами, будівлями, спорудами, обладнанням, авторські права, права на товарні знаки й торгові марки, патенти, проекти, гудвіл, висока кваліфікація кадрів та інше.

Оцінка нематеріальних активів – комплекс заходів юридичного, економічного, фінансового, організаційно-технічного й іншого характеру, направлених на визначення вартості об'єкту оцінки як товару.

ВСТУП

Зміщення економічних пріоритетів у бік нематеріальних активів, що відбувається в економіці України в останні роки, визначає підвищення їх значущості для суб'єктів господарювання різних сфер економіки. Провідні сучасні підприємства мають позитивну діловою репутацією, впізнаваний бренд, реалізують товари під власними торговими марками (у тому числі під власним найменуванням), використовують новітні технологічні розробки. Залучення нематеріальних активів (НМА) у фінансово-господарську діяльність підприємств сприяє підвищенню їх капіталізації, інвестиційної привабливості, результативності та конкурентоспроможності. Отже питання визначення ефективності нематеріальних активів на підприємствах стає все більш актуальними для держави, адже, без налагодженого їх обліку і управління немає перспективи прискореного розвитку промисловості.

В наш час вже неможливо уявити працююче підприємство, яке не використовує такий інструментарій, як реєстрація торгової марки, авторське право; патентування промислового зразка, винахід (корисні моделі); web - сайти, інформаційні та електронні технології і таке інше. Нематеріальні активи є однією з найбільш значимих складових багатьох підприємств, вони можуть виступити гарантом їх присутності, конкурентоспроможності та домінування на ринку, що забезпечить постійну прибутковість провідних компаній та підприємств. З одного боку нематеріальні чинники все активніше використовуються у всіх сферах діяльності (здатних привести в дію механізм інноваційного розвитку), а з іншого – ще знаходять своє теоретичне осмислення вченими і правове оформлення законодавцями.

На сьогодні ситуація в галузі управління нематеріальними активами на підприємствах залишається недосконалою. Пов'язано це насамперед з такими існуючими в Україні проблемами:

по-перше, облікове законодавство звужує склад нематеріальних активів, зокрема, зараховуючи витрати по створенню багатьох нематеріальних активів на витрати звітного періоду. Методика обліку деяких об'єктів інтелектуальної власності взагалі відсутня. Наприклад, при

реєстрації торгової марки деякі витрати не будуть включені у вартість торгової марки або облік фірмового найменування до цих пір відсутній;

по-друге, одночасно з існуванням нематеріальних активів, які в господарській діяльності підприємства знаходяться або на правах власності, або на ліцензійній основі (як позикові), методичний підхід до відображення нематеріальних активів у звітності однаковий, що призводить до збільшення вартості майна (з позиції використання витратного підходу) і не дають об'єктивної оцінки для тих користувачів, які не можуть вимагати додаткової інформації;

по-третє, досить часто облікова вартість нематеріальних активів набагато нижче ринкової вартості, що призводить до заниження майнового стану підприємства, оскільки в обліку, як правило, використовується витратний підхід. Наприклад, вартість реєстрації торгової марки підприємства на момент формування нематеріального активу та через деякий час буде включати тільки частину понесених витрат, що значно відрізняється від ціни на ринку, та з часом, як правило, підвищує вартість зареєстрованої торгової марки;

в-четвертих, унікальні нематеріальні активи часто не враховують у балансі, наприклад, гудвіл не враховується в балансі підприємства доки не відбудеться акт купівлі-продажу підприємства.

Існує також багато інших подібних проблем.

Що стосується теоретичної основи, незважаючи на багату кількість вітчизняних та зарубіжних досліджень і публікацій з даної тематики [1-21; 49-50], в літературі питання щодо нематеріальних активів знаходять досить слабе своє висвітлення. А саме: недостатнє дослідження економічної сутності нематеріальних активів (зокрема, реєстрації торгової марки, авторського права; патентування промислового зразка, винаходу), недостатня розробленість наукової класифікації, відсутність методики обліку окремих операцій з нематеріальними активами (рівень кваліфікації персоналу, перспективні і довгострокові відносини з клієнтами, прихильність покупців, методи управління компанією, а також внутрішньо генерований гудвіл, що не підлягає визнанню як актив і т. ін.), невирішеність питань організації носіїв інформації, поділу на балансовий і позабалансовий облік, амортизаційної

політики. Не знайшли також свого належного висвітлення питання аналізу нематеріальних активів. Недосконалою залишається існуюча форма звітності із нематеріальних активів на підприємстві.

Недостатнє вирішення вищеназваних питань призводить до складностей у діяльності підприємств: оскільки на сьогоднішній день ситуація склалася таким чином, що фахівці (бухгалтери, юристи, патентні повірені) вивчають питання, що стосуються реєстрації торгової марки (товарного знака), патентування винаходу, промислового зразка, авторського права і таке інше тільки з позиції отримання правової охорони і захисту, але при цьому не висвітленим є не менш важливі аспекти, а саме, постановка на облік, формування та управління, визначення ефективності використання, відображення нематеріальних активів в звітності підприємства.

У свою чергу, бухгалтери, проводячи облік та визначаючи вартість нематеріального активу, не враховують сутність реєстрації торгової марки (товарного знака), авторського права; патентування винаходу, промислового зразка і т. ін. Причиною тому є нерозуміння суті даних об'єктів інтелектуальної власності, сутність навичок їх правильної постановки на облік, управління ними і відображення у звітності підприємства.

Мета наукової доповіді полягає в обґрунтуванні та розробці методичних підходів щодо формування та використання нематеріальних активів для збільшення капіталізації підприємств.

Завдання дослідження:

- виявлення економічної сутності нематеріальних активів підприємств;
- удосконалення класифікації нематеріальних активів підприємств;
- визначення особливостей оцінки та обліку нематеріальних активів підприємств в Україні;
- дослідження процесів формування нематеріальних активів на підприємствах України;
- здійснення порівняльної оцінки вартості формування та використання нематеріальних активів в Україні і світі;
- обґрунтування методичних підходів щодо оцінки ефективності використання нематеріальних активів на підприємстві для забезпечення їх капіталізації.

РОЗДІЛ 1.

ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ТА СКЛАД НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

1.1 Дослідження підходів до визначення нематеріальних активів підприємства

Економічна наука стверджує, що будь-який предмет, матеріальний або нематеріальний, який представляє цінність для свого власника та потенційно являється активом. Матеріальні активи включають в себе землю, будівлі або споруди, машини та обладнання, арматуру і пристосування, товарні запаси, інвестиції, дебіторську заборгованість і готівку; до нематеріальних активів належать “гудвіл”, патенти, авторські права та торгові марки. Фахівці переконують, що в активи повинна включатися тільки така власність, вартість якої може бути встановлена, наприклад майно, кошти та боргові вимоги, які належать підприємству, фірмі, компанії. У словнику банківських і фінансових термінів визначено, що активами є: оборотний капітал (готівка, інвестиції, дебіторська заборгованість, сировина, напівфабрикати), основний капітал (нерухомість, машини, верстати, обладнання), відстрочені платежі (негосподарські ресурси, наприклад, витрати по влаштуванню), нематеріальні активи (патенти, ділова репутація компанії, торгова марка, авторські права) [22].

Під нематеріальними активами (НМА) розуміють довгострокові вкладення в придбання об’єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визнаються об’єктом права власності конкретного підприємства і приносять дохід у конкретний період часу. До об’єктів промислової власності відносять право на винахід, промислові зразки, товарні знаки і знаки обслуговування. Сюди можна віднести право на «ноу-хау», тобто технічний досвід або секрети

виробництва, які становлять предмет комерційної таємниці і підлягають особливій охороні.

Нормативне регулювання роботи з нематеріальними активами здійснюється на основі міжнародних та українських стандартів, основою яких є відповідно Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку №38 та Положення (стандарт) бухгалтерського обліку №8. Нормативне введення нематеріальних активів в бухгалтерський облік підприємств України було проведено у 1993 році “Положенням про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні”, затвердженому постановою КМУ від 03.04.1993р. №250 [23].

Нематеріальні активи на підприємстві регулюються Податковим кодексом [24]. Слід зазначити, що Податковому кодексу України нематеріальні активи сформульовано тільки визначенням. Так, у ст. 14.1.120, зазначено, що нематеріальні активи – це право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об’єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном і майновими правами.

Нематеріальні активи, як і матеріальні підлягають обов’язковому обліку на підприємстві, на них нараховується амортизація та мають приносити дохід за певний період часу.

Еволюція визначення поняття “Нематеріальних активів” наведена у таблиці 1.1, у якій, починаючи з 1993 року, приведений розвиток наповнення змісту, що вкладається в поняття нематеріального активу, відповідно до бухгалтерського та податкового обліку, та виділено ознаки, характерні для нематеріальних активів:

- відсутність матеріально речової (фізичної) структури, тобто фізично вони не відчутні;

Таблиця 1.1

Визначення “Нематеріальних активів” в ретроспективі відповідно до нормативно-правової бази законодавства України*

№ п/п	Нормативно-правовий акт, рік прийняття документу	Визначення
1	“Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні”, (затвердженому постановою КМУ від 03.04.1993р. №250), ст. 49-50 [23].	У складі нематеріальних активів відображаються придбані підприємством, установою права користування землею, водою, іншими природними ресурсами, промисловими зразками, товарними знаками, об’єктами промислової та інтелектуальної власності та інші аналогічні майнові права. Нематеріальні активи відображаються у балансі в сумі витрат на придбання і доведення їх до стану, в якому вони придатні для використання відповідно до запланованої мети.
2	Порядок експертної оцінки нематеріальних активів, затверджений наказом Фонду держмайна України з питань науки і технологій від 27 червня 1995р. N969/97 розділ 2 п. 7 [25]	Нематеріальні активи – об’єкти права інтелектуальної власності, інші об’єкти права власності та користування.
3	Закон України "Про оподаткування прибутку підприємств" (у редакції Закону України від 22 травня 1997 року № 283/97-ВР, зі змінами і доповненнями) ст. 1 [26]	Нематеріальні активи – об’єкти інтелектуальної, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані в порядку, установленому відповідним законодавством, об’єктом права власності платника податку.
4	П(С)БО 8 "Нематеріальні активи", затверджений наказом Мінфіну України від 18. 10.99р. № 242, зі змінами і доповненнями від 27.06.2013р. №627 п.4 [27]	Нематеріальний актив – немонетарний актив, що не має матеріальної форми, може бути ідентифікований і утримується підприємством з метою використання протягом періоду більш одного року (або одного операційного циклу, якщо він перевищує один рік) для виробництва, торгівлі, в адміністративних цілях або надання в оренду іншим особам.
5	Податковий кодекс № 2755-VI від 2 грудня 2010 року, набрав чинності з 1 січня 2011 року, ст. 14.1.120 [24]	Нематеріальні активи – право власності на результати інтелектуальної діяльності, у тому числі промислової власності, а також інші аналогічні права, визнані об’єктом права власності (інтелектуальної власності), право користування майном та майновими правами платника податку в установленому законодавством порядку, у тому числі набуті в установленому законодавством порядку права користування природними ресурсами, майном і майновими правами.
6	Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 “Нематеріальні активи” №1163 від 25.11.2014 року (документ набув чинності 01.01.2015 року) [28]	Нематеріальний актив визнається активом, якщо його можна ідентифікувати (може бути виділений або відокремлений від інших активів) та існує ймовірність отримання суб’єктом державного сектору майбутніх економічних вигод, пов’язаних з його використанням, та / або якщо він має потенціал корисності і його вартість може бути достовірно визначена.

* Розроблено автором.

- служіння цілям виробництва продукції або управління самою фірмою (підприємством);
- здатність приносити економічну вигоду підприємству;
- відсутність необхідності їх перепродажу при нормальних умовах у користувача; - можливість отримання доходу у поточний час і майбутньому;
- високий ступінь невизначеності розмірів майбутнього прибутку від їх використання;
- довгостроковість функціонування активів [30].

Аналіз табл. 1.1 показав варіювання поняття нематеріального активу за більш ніж двадцятирічний період становлення ринкової економіки України. Якщо на початку періоду що розглядається сутністю нематеріальних активів, у своїй більшості були права користування майном, землею, природними ресурсами [23; 25-28;], то у Податковому кодексі нематеріальний актив представлено, в першу чергу, як право власності на результати інтелектуальної праці [24]. Знання людини, у процесі практичного використання створюють інтелектуальний продукт, що в майбутньому забезпечить матеріальну вигоду (прибуток) для підприємства, посідають переважне місце.

Матеріальні активи також мають певну ступінь невизначеності, але слід відзначити, що економічні вигоди, пов'язані з використанням нематеріальних активів менш визначені, ніж з використанням активів матеріальних. НМА служать довгостроково і приносять користувачеві дохід, не завжди мають фізичну форму, але їх вартісна оцінка цілком реальна [31].

До групи нематеріальних активів відносять сукупність однотипних за призначенням та умовами використання нематеріальних активів, це:

дослідження – заплановані підприємством дослідження, які проводяться ним уперше з метою отримання і освоєння нових наукових і технічних знань;

розробка – застосування підприємством результатів досліджень та інших знань для планування і проектування нових або значно вдосконалених

матеріалів, приладів, продуктів, процесів, систем або послуг до початку їх серійного виробництва чи використання.

До нематеріальних активів також відносять майно, яке одночасно відповідає таким умовам:

а) об'єкт здатний приносити організації економічні вигоди в майбутньому, зокрема, об'єкт призначений для використання у виробництві продукції, при виконанні робіт чи наданні послуг, для управлінських потреб організації чи для використання в діяльності, спрямованої на досягнення цілей створення некомерційної організації (в тому числі у підприємницькій діяльності, яка здійснюється відповідно до законодавства);

б) організація має право на отримання економічних вигід, які даний об'єкт здатний приносити в майбутньому (в тому числі організація має належно оформлені документи, що підтверджують існування самого активу і права даної організації на результат інтелектуальної діяльності або засіб індивідуалізації – патенти, свідоцтва, інші охоронні документи, договір про відчуження виключного права на результат інтелектуальної діяльності або на засіб індивідуалізації, документи, що підтверджують перехід виключного права без договору тощо), а також є обмеження доступу інших осіб до таких економічних вигід (далі – контроль над об'єктом);

в) можливість виділення або відділення (ідентифікації) об'єкта від інших активів;

г) об'єкт призначений для використання протягом тривалого часу, тобто строку корисного використання, тривалістю понад 12 місяців або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує 12 місяців;

д) організацією не передбачається продаж об'єкта протягом 12 місяців, або звичайного операційного циклу, якщо він перевищує 12 місяців;

е) фактична (первісна) вартість об'єкта може бути достовірно визначена;

ж) відсутність у об'єкта матеріально-речової форми .

Бухгалтерський облік нематеріальних активів ведеться щодо кожного об'єкта за такими групами:

- права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
- права користування майном (право користування земельною ділянкою, будівлею, право на оренду приміщень тощо);
- права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування);
- права на об'єкти промислової власності (право на винахід, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції);
- авторське право і суміжні із ним права, право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення;
- незавершені капітальні інвестиції в нематеріальні активи;
- інші нематеріальні активи (право на проведення діяльності, використання економічних та інших привілеїв) [32, с. 10-11].

Сутність призначення та використання нематеріальних активів на підприємстві наведено у алгоритмі на рис. 1.1.

Придбаний або створений нематеріальний актив відображається у бухгалтерському обліку і в балансі підприємства, якщо існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, і його вартість може бути достовірно визначена.

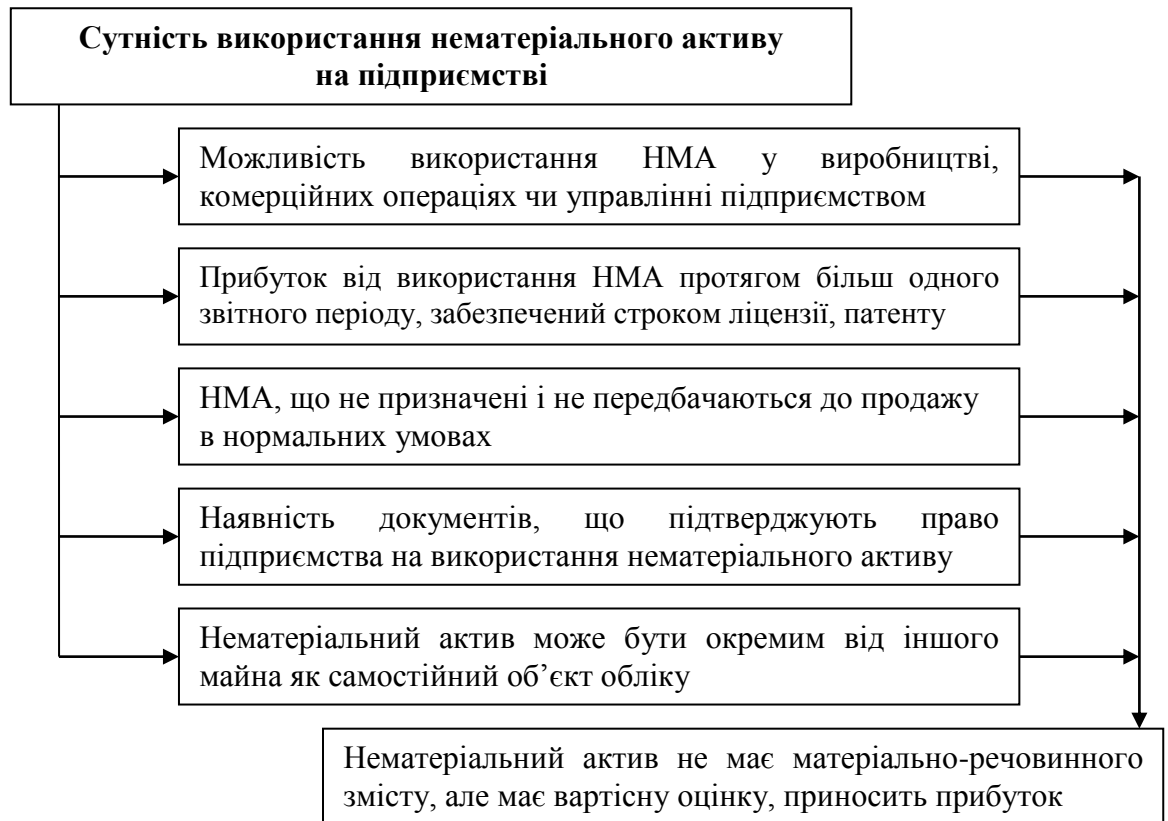

Рис. 1.1 Алгоритм використання нематеріальних активів на підприємстві.

Зараховуються на баланс підприємства нематеріальні активи за первісною вартістю. Первісна вартість придбаних нематеріальних активів складається з ціни (вартості) придбання, мита та інших витрат, безпосередньо пов'язаних з їх придбанням та доведенням до стану, в якому вони можуть бути придатні для використання за призначенням.

Первісна вартість нематеріального активу, створеного підприємством, включає прямі витрати на оплату праці, прямі матеріальні витрати, інші витрати, безпосередньо пов'язані зі створенням цього нематеріального активу та приведенням його до стану придатності для використання за призначенням (оплата реєстрації юридичного права, амортизація патентів, ліцензій та т. п.). Первісна вартість нематеріального активу, придбаних у результаті обміну, безоплатно отриманих, внесених до статутного капіталу засновниками (власниками), а також отриманих в результаті об'єднання підприємств, є їх справедлива вартість на дату обміну, отримання.

Таблиця 1.2

Підтверджуючі документи наявності нематеріальних активів на підприємствах України

Найменування нематеріальних активів, коротке визначення	Документи, що підтверджують наявність НМА
Виключне право патентовласника на винахід, промисловий зразок, корисну модель	Патент, виданий держпатентом (якщо НМА створений на підприємстві)
Виключне авторське право на програми для ЕОМ, бази даних	Акт вводу НМА в експлуатацію або свідоцтво про реєстрацію права на даний НМА. Договір та первинні документи, що підтверджують передачу НМА (у разі придбання підприємством виключних прав на даний НМА).
Майнове право автора або іншого правовласника на топології інтегральних мікросхем	Свідоцтво про реєстрацію прав. Договір і первинні документи, що підтверджують передачу НМА, якщо підприємство придбало виключні права на даний НМА.
Виключне право власника на товарний знак та знак обслуговування, найменування місця виходу товару	Свідоцтво. Договір та первинні документи, що підтверджують передачу НМА (у разі придбання підприємством виключних прав на даний НМА).
Виключне право патентовласника на селекційні дослідження	Патент. Договір та виключна ліцензія (у разі придбання підприємством виключних прав на даний НМА).
Ділова репутація підприємства та організаційні витрати (витрати, пов'язані з освітою юридичної особи, визнані у відповідності із статутними документами частиною внеску засновників в статутний капітал підприємства)	Документи, що підтверджують придбання підприємства як майнового комплексу і дозволяють визначити вартість ділової репутації (вартість НМА). Статутні документи підприємства, копії первинних документів, представлені засновникам та підтверджуючи виробничі витрати.

Документи, що підтверджують наявність нематеріального активу у складі економічних матеріалів підприємства наведені у таблиці 1.2. На підставі цих документів підприємство зобов'язане поставити НМА на облік, нараховувати на нього амортизацію, може визначити ефективність та рентабельність НМА, збільшити собівартість, продати, зняти з обліку і т. ін.

Підприємства можуть використовувати такі нематеріальні активи:

- торговельні марки;
- фірмові назви, знаки, репутація;
- патенти, винаходи та ноу-хау;
- ліцензії та франшизи (угода між людиною чи групою людей (франчайзи) і якоюсь торговою групою (франчайзор) на використання торгової марки для продажу власних товарів на правах оренди);
- електронні бази даних;
- права користування та ін.

Специфікою нематеріальних активів в Україні є те, що довгий час вони перебували без уваги, а об'єкти інтелектуальної власності були незатребуваними. І на сьогоднішній день оцінка нематеріальних активів і об'єктів інтелектуальної власності не є провідною, підприємства в основному звітують про нематеріальні активи додатком до “Балансу” формою № 5, яка вказує про наявність кількості та строки використання патентів та ліцензій. Хоча з кожним роком інтерес власників і акціонерів до реальної ринкової вартості таких активів, що мають пряме відношення до підвищення капіталізації підприємств, зростає [29, с. 75-86; 32].

Перш за все це пов'язано з тим, що в Україні були сформовані національні бренди, корпорації мають не одну торгову марку. При цьому говорячи про послугу “оцінка нематеріальних активів”, найчастіше мається на увазі оцінка торгової марки, гудвілу.

1.2 Особливості оцінки та обліку нематеріальних активів підприємства в Україні

Оцінка нематеріальних активів на підприємстві (оцінка торгової марки, оцінка гудвілу, оцінка ноу-хау, оцінка патенту і т.д.) має безпосередній економічний вплив на фінансовий стан компанії, а саме:

- за рахунок нематеріальних активів дозволяє сформувати значний статутний фонд без додаткових грошових вкладень;
- при постановці на баланс нематеріальні активи амортизуються як і всі активи, при цьому амортизаційні відрахування залишаються у користуванні компанії, включаються до собівартості продукції і на законних підставах не обкладаються податком на прибуток;
- збільшується вартість підприємства за рахунок нематеріальних активів, це особливо важливо при укладанні договору купівлі-продажу, отримання кредиту в банку. При такій оцінці можна розрахувати не тільки ціну таких активів, але і їх цінність. У Міжнародних стандартах оцінки поняття «цінність» адекватно поняттю «інвестиційна вартість».

Окремим пунктом можна виділити необхідність професійної оцінки в разі укладення договору купівлі-продажу або договору оренди. При цьому реальна ринкова вартість таких активів буде цікавити не тільки продавця, а й покупця.

Можна стверджувати, що потенційному інвестору, цікавлячись певною компанією, буде важливо отримати реальні дані про вартості всіх її активів. При цьому, значимість реальної ринкової вартості її нематеріальних активів, буде відображена в позиціях на ринку компанії що оцінюється, її перспективами й можливостями в розвитку.

Ринкова вартість для продавця – це можливість визначити реальну вартість свого бізнесу, торгової марки, патенту і т. ін. Для цього необхідно знати, як даний нематеріальний актив впливає на формування грошового

потоків на підприємстві. Оцінка нематеріальних активів необхідна у випадках:

- укладення договорів купівлі-продажу;
- реорганізації (злиття, поділ, поглинання і т.п.);
- ліквідації та банкрутстві підприємства;
- розробки інвестиційного проекту з розвитку бізнесу;
- отримання кредиту;
- переоцінки основних засобів підприємства;
- внесення їх до статутного капіталу компанії;
- передачі права використання інтелектуальної власності на основі ліцензійної угоди, за договором франчайзингу і т.д. [32, с. 72-74].

Всі операції, пов'язані зі створенням, придбанням, використанням та списанням нематеріальних активів, підлягають обов'язковому відображенню в бухгалтерському обліку. Аналітичний облік нематеріальних активів ведеться у Відомості обліку за видами і окремими об'єктами нематеріальних активів, нарахованої амортизації (зносу) (ф. № ВНА – 5) пооб'єктно по групах. Основними видами надходжень нематеріальних активів є:

- їх придбання;
- створення їх силами підприємства або залучення сторонніх виконавців на договірній основі;
- придбання на умовах обміну;
- надходження в рахунок внеску до статутного капіталу підприємства;
- безоплатне надходження;
- здійснення спільної діяльності.

Придбання нематеріальних активів на основі договору оформляється бухгалтерським записом: Дт 154 «Придбання (створення) нематеріальних активів» Кт 63 «Розрахунки з постачальниками та підрядниками»; одночасно робиться запис на суму ПДВ: Дт 644 «Податковий кредит» Кт 63 «Розрахунки з постачальниками і підрядниками».

Відмінними рисами нематеріальних активів є:

- відсутність матеріальної форми;
- використання протягом тривалого часу;
- здатність приносити економічну вигоду підприємству;
- високий ступінь невизначеності розмірів майбутнього прибутку від їх використання.

Придбаний або отриманий нематеріальний актив в балансі, якщо існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням. Його вартість може бути достовірно визначена. Якщо нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям, то витрати, пов'язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, протягом якого вони були здійснені, без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом.

Бухгалтерський облік нематеріальних активів здійснюється за первісною вартістю, яка визначається залежно від джерела їх надходження. Для узагальнення інформації про наявність та рух нематеріальних активів Національним Планом рахунків бухгалтерського обліку передбачено рахунок 12 «Нематеріальні активи», який ведеться за субрахунками:

- 121 - «Права користування природними ресурсами»
- 122 - «Права користування майном»
- 123 - «Права на знаки для товарів і послуг»
- 124 - «Права на об'єкти промислової власності»
- 125 - «Авторські та суміжні з ними права»
- 126 - «Гудвіл»
- 127 - «Інші нематеріальні активи»

На субрахунку 121 «Права користування природними ресурсами» ведеться облік наявності об'єктів права користування ресурсами природного середовища. До них належать: права користування природними копалинами іншими ресурсами природного середовища.

На субрахунку 122 «Права користування майном» ведеться облік наявності прав користування майном.

На субрахунку 123 «Права на знаки для товарів і послуг» відображається облік наявності прав на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові фірмові назви).

На субрахунку 124 «Права на об'єкти промислової власності» ведеться облік наявності прав на об'єкти промислової власності.

На субрахунку 125 «Авторські та суміжні з ними права» ведеться облік наявності авторських та суміжних з ними прав (права на літературні та музичні поєднання, програмні засоби для ЕОМ) [29].

Нематеріальний актив списується з балансу в разі його вибуття або в наслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання. Фінансовий результат від вибуття об'єктів нематеріальних активів визначається як різниця між доходом від вибуття (за вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних з вибуттям) та їх залишковою вартістю. У бухгалтерському обліку при будь-якому вибутті нематеріальних активів, насамперед, списується сума накопиченої амортизації. І якщо вартість нематеріального активу повністю амортизованих, то сума накопиченої амортизації дорівнюватиме його первісної вартості, а значить, з балансу об'єкт списується однієї проводкою: Дт 133 Кт 12.

Оскільки нематеріальні активи відносяться до необоротних активів, то при відображенні операцій вибуття нематеріальних активів підприємства використовують субрахунки рахунку 97 «Інші витрати».

972 «Собівартість реалізованих необоротних активів» – при продажу.

976 «Списання необоротних активів» – при безоплатній передачі або ліквідації [29].

Підприємство може переоцінювати за справедливою вартістю на дату балансу ті нематеріальні активи, щодо яких існує активний ринок. У разі переоцінки окремого об'єкта нематеріальних активів слід переоцінювати всі інші активи групи, до яких належить цей нематеріальний актив (крім тих, щодо яких не існує активного ринку). Якщо підприємством проведена

переоцінка об'єктів групи нематеріальних активів, то надалі вони підлягають щорічній переоцінці. Перевищення суми попередніх уцінок над сумою попередніх до оцінок залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів при черговій вартості цього об'єкта нематеріальних активів включається до складу доходів звітного періоду з відображенням різниці між сумою чергової (останньої) до оцінки залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів і зазначеним перевищенням у складі іншого додаткового капіталу. Перевищення суми попередніх до оцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів при черговій уцінці вартості цього активу спрямовується на зменшення іншого додаткового капіталу з включенням різниці між сумою чергової (останньої) уцінки залишкової вартості об'єкта нематеріальних активів і зазначеним перевищенням до витрат звітного періоду.

При вибутті об'єктів нематеріальних активів, які раніше були переоцінені, перевищення сум попередніх до оцінок над сумою попередніх уцінок залишкової вартості цього об'єкта нематеріальних активів включається до складу нерозподіленого доходу з одночасним зменшенням додаткового капіталу.

Переоцінка нематеріальних активів проводиться у кілька етапів:

- встановлення справедливої вартості нематеріальних активів;
- визначення різниці між справедливою і залишковою вартістю з метою розрахунку величин до оцінки або зниженням ціни за залишковою вартістю;
- визначення переоціненої первісної вартості нематеріального активу;
- визначення величини до оцінки або зниження первісної вартості;
- проведення до оцінки після попередніх уцінок;
- відображення списання переоцінених об'єктів.

Нарахування амортизації нематеріальних активів здійснюється протягом строку корисного використання, який встановлюється підприємством при визнанні цього об'єкта активом (при зарахуванні на баланс), але не понад 20 років.

При визначенні строку корисного використання об'єкта нематеріальних активів слід враховувати:

- строки корисного використання подібних активів;
- моральний знос;
- правові або інші подібні обмеження щодо строків його використання, інші фактори.

Метод амортизації нематеріальних активів обирається підприємством самостійно, виходячи з умов отримання в майбутньому економічних вигод. Якщо такі умови визначити неможливо, то амортизація нараховується із застосуванням прямолінійного методу.

Під час розрахунку вартості, яка амортизується, ліквідаційна вартість нематеріальних активів прирівнюється до нуля, крім випадків:

коли існує беззастережне зобов'язання іншої особи щодо придбання цього об'єкта наприкінці строку його корисного використання;

коли ліквідаційна вартість може бути визначена, на підставі інформації існуючого активного ринку і очікується, що такий ринок існуватиме і в кінці терміну корисного використання цього об'єкта.

Нарахування амортизації починається з місяця, наступного за місяцем, в якому нематеріальний актив став придатним для використання. Нарахування амортизації припиняється з місяця, наступного за місяцем вибуття нематеріального активу. Строк корисного використання нематеріального активу та метод його амортизації переглядається в кінці звітного року, якщо в майбутньому періоді очікується зміни строків корисного використання активу або зміни умов отримання майбутніх економічних вигод.

Амортизація нематеріального активу нараховується виходячи з нового методу нарахування амортизації і строку використання, починаючи з місяця, наступного за місяцем змін [29, с.45-54].

Втрати від зменшення корисності нематеріальних активів включаються до складу витрат звітного періоду із збільшенням у балансі суми зносу витрат

звітнього періоду та із збільшенням у балансі суми зносу нематеріальних активів, а від об'єктів, що відображаються в обліку за переоціненою вартістю, із зменшенням переоціненої вартості об'єкта нематеріальних активів.

Якщо причини зменшення корисності об'єкта нематеріальних активів перестали існувати, то втрати від зменшення корисності об'єкта за попередні періоди виключаються на відповідну суму способом сторно із суми витрат звітнього періоду та із суми зносу об'єкта нематеріальних активів, а втрати від зменшення корисності об'єктів нематеріальних активів, відображеної в обліку за переоціненою вартістю, включаються до складу доходів із збільшенням переоціненої вартості об'єкта нематеріальних активів. Операції, здійснювані у підприємницькій, фінансово-господарській діяльності та впливають на стан майна, капіталу, зобов'язання і фінансові результати, повинні бути оформлені первинними документами. Первинні документи – це письмові свідчення, що фіксують та підтверджують господарські операції, включаючи розпорядження та дозволи адміністрації (власника) на їх проведення.

Нематеріальний актив списується з балансу в разі його вибуття або внаслідок продажу, безоплатної передачі або неможливості отримання підприємством надалі економічних вигод від його використання. Фінансовий результат від вибуття об'єктів нематеріальних активів визначається як різниця між доходом від вибуття (за вирахуванням непрямих податків і витрат, пов'язаних з вибуттям) та їх залишковою вартістю. Регістри аналітичного обліку вибулих нематеріальних активів додаються до документів, якими оформлені факти вибуття цих об'єктів.

Зростання ролі нематеріальних (невідчутних) активів обумовлено хвилею поглинання одних підприємств іншими, швидкістю і масштабами технологічних змін, поширенням інформаційних технологій, ускладненням і інтеграцією фінансового ринку України. Питання методики та організації обліку даного виду майна активно обговорюються в усьому світі. Можна

сказати, що нематеріальні активи – один з найбільш проблемних в даний час питань методології бухгалтерського обліку. Грамотна класифікація об'єктів інтелектуальної власності, є базою формування попередньої оцінки їх ринкової вартості. Проте в даний час підприємства її не виконують. Включення вартості об'єктів нематеріальних активів до складу майна підприємств обов'язкове відповідно до чинного законодавства. Ці коштовності підлягають амортизації щомісяця.

Практичне ж використання нематеріальних активів в економічному обороті підприємств, перетворення їх на конкретний механізм для комерційної оцінки результатів інтелектуальної праці, інтелектуальної власності дає можливість сучасному підприємству:

- змінити структуру свого виробничого капіталу за рахунок зміни частки нематеріальних активів у вартості нової продукції і послуг, збільшивши їх наукоємність, що зіграє певне значення для конкурентної здатності продукції і послуг;

- економічно ефективно і раціонально використовувати незадіяні і невикористані нематеріальні активи, якими все ще розташовують багато підприємств, фірм і т. ін.

В цілому проблема комерційної оцінки нематеріальних активів явно назріла: потрібна класифікація нематеріальних активів, визначення істотних характеристик їх видів, принципи постановки на бухгалтерський облік, методи оцінки та переоцінки вартості, аналіз господарської ефективності нематеріальних активів, їх правова захищеність, порядок проведення експертизи і т. д. Все це перетворює проблему нематеріальних активів в одну з найбільш актуальних економічних і правових проблем на даному етапі руху української економіки в цілому, наукоємного виробництва, зокрема, до цивілізованих ринкових відносин.

Для успішного введення нематеріальних активів в економічному обороті підприємства будь-який учасник цієї дії зобов'язаний розбиратися в класифікації і суттєвих характеристиках кожного об'єкта нематеріальних активів, їх особливих властивостях, а також у супутніх їм патентно-правових документах.

РОЗДІЛ 2.

ФОРМУВАННЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ НА ПІДПРИЄМСТВІ

Формування ринкової економіки в пострадянських країнах проходить етапи реформації господарства з його державної (колективної) власності в ринкову економіку, засновану на приватній власності. Створення ринкових умов визначило середу приватних підприємств що динамічно розвиваються. Інвестиційні процеси, як правило, супроводжуються структурними змінами акціонерного капіталу, а в більшості випадків – заміною власника. Спроби оцінювання бізнесу, що продається займають у ньому ключову позицію. Певний досвід участі в супроводі угод купівлі – продажу діючих бізнесів дозволяє констатувати часткове, або повне нехтування сторонами нематеріальної складової вартості бізнесу. Сьогодні навіть починаючий підприємець будує свій бізнес, усвідомлюючи необхідність створення його матеріальної (основні засоби та оборотні фонди) і нематеріальної складової: фірмове найменування, ліцензії, торгові марки, винаходи, “ноу-хау” і т. ін. При цьому розвиток, а значить і збільшення вартості бізнесу, відбувається за рахунок обох складових. Світовий досвід не визначився у наданні переваг одному із зазначених активів щодо витрат на їх створення, але він одностайний до значного перевищення частки нематеріальної компоненти у вартості діючих бізнесів.

У світовій практиці такі активи прийнято називати “невідчутними”. Відповідно до Міжнародного стандарту [33] НМА IAS 38 “Нематеріальні активи” оцінки невідчутними активами є об’єкти невлвовимого рухомого майна і можуть включати досвід менеджменту і маркетингу, кредитний рейтинг, гудвіл та різноманітні юридичні права або інструменти (патенти, товарні знаки, авторського права, франшизи і контракти). В українській практиці невлвовимі активи названі нематеріальними або об’єктами в нематеріальній формі. Українське законодавство до об’єктів у нематеріальній

формі відносить фінансові інтереси (частки (паї, акції), опціони, інші цінні папери та їх похідні, векселі, дебіторська і кредиторська заборгованість тощо), а також інші майнові права (пов'язані з об'єктами інтелектуальної власності, правом користування земельними ділянками тощо) [28; 34-36].

В наш час українські підприємства мають дуже низький відсоток нематеріальних активів у загальній вартості бізнесу (близько 2-5%), в той же час, ринкова вартість додатково врахованих нематеріальних активів, на одному і тому ж підприємстві, може скласти 15-20% і більше, що відповідно збільшує капіталізацію компанії. Світові тенденції в галузі купівлі-продажу бізнесу свідчать, що вартість нематеріальних активів у загальній вартості компанії становить від 40 до 90%. Відомі випадки, коли майже вся вартість бізнесу сформована нематеріальними активами.

Основним принципом ефективності використання нематеріальних активів є те, що вони повинні приносити дохід, а просте утримання на балансі даного активу веде тільки до витрат. Для виявлення таких “баластних” нематеріальних активів необхідний повний аналіз бізнесу, і визначення його ринкової вартості, з метою продажу або передачі в орендне користування. Шляхом продажу або передачі в оренду (франчайзинг) даних активів за ринковими цінами можна не тільки отримати додаткові надходження коштів, а й зменшити витрати. Для вирішення цих завдань потрібний постійний контроль над станом нематеріальних активів та їх ринковою вартістю.

У ході свого формування нематеріальні активи структурно можна розділити на три групи:

- невіддільні від юридичної особи (клієнтська база, наявність кваліфікованого персоналу, переваги місця розташування, репутація підприємства, тощо);
- невіддільні від фізичної особи (репутація робітників і власників компанії, професійні якості особистостей та інше);

- віддільні від юридичної особи (торгові марки і знаки, технічні бібліотеки, ліцензії, патенти, права пов'язані із землекористуванням та інше).

Відповідно до цієї класифікації нематеріальні активи ідентифікуються і оцінюються окремо від гудвілу компанії. А сам гудвіл, найчастіше, складається з нематеріальних активів, які відносяться до першої та другої групи у даній класифікації. Наявність на підприємстві нематеріальних активів ще не дозволяє говорити про наявність у даної компанії гудвілу.

У свій час, відповідно до Порядку експертної оцінки НМА (наказ фонду Держмайна України і Держкомнауки від 27.07.95 р. № 969 /97, на момент підготовки доповіді документ є втративши силу згідно наказу Фонду державного майна України від 5 червня 2013 року №775/685, але зміст його є актуальним і сьогодні) всі НМА поділялися [25]:

1. Право власності на винахід.

Право власності на винахід засвідчується патентом. Об'єктом винаходу може бути: продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини); спосіб.

2. Право власності на корисну модель.

Право власності на корисну модель засвідчується патентом. Об'єктом корисної моделі може бути конструктивне виконання пристрою.

3. Право власності на промисловий зразок.

Право власності на промисловий зразок засвідчується патентом. Об'єктом промислового зразка можуть бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, що визначають зовнішній вигляд промислового виробу і призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб.

4. Право власності на знаки для товарів і послуг.

Право власності на знаки для товарів і послуг засвідчується свідоцтвом. Об'єктом права власності на знак можуть бути словесні, образотворчі, об'ємні та інші позначення або їх комбінації, виконані в будь-якому кольорі чи поєднанні кольорів.

5. Право власності на сорт рослин.

Право власності на сорт засвідчується патентом. Патент на сорт засвідчує авторство на сорт і виключне право на його використання. Перелік родів і видів рослин, на сорти яких видається патент, визначається Кабінетом Міністрів України.

6. Право власності на фірмове найменування.

Юридична особа має своє найменування. Права та обов'язки господарських організацій, пов'язані з користуванням фірмовим найменуванням, виробничими марками і товарними знаками, визначаються чинним законодавством.

7. Право власності на програми ЕОМ.

Право на публікацію, відтворення, розповсюдження та інші дії по введенню в господарський оборот сукупності даних і команд, призначених для функціонування ЕОМ та інших комп'ютерних пристроїв з метою отримання певного результату.

8. Право власності на базу даних.

Право на публікацію, оновлення, поширення та інші дії по введенню в господарський оборот сукупності даних (статей, розрахунків тощо), систематизованих для пошуку та обробки за допомогою ЕОМ.

9. Право власності на науково-технічну інформацію.

Об'єктом науково-технічної інформації можуть бути результати науково-технічних, виробничих робіт та іншої науково-технічної діяльності, зафіксовані у формі, яка забезпечує їх оновлення, використання та поширення .

10. Право користування земельною ділянкою.

Право покупця на подальше господарське або інше використання земельної ділянки. До цього праву відноситься також право оренди земельної ділянки.

11. Право користування надрами.

Право використання надр, у тому числі на розробку корисних копалин.

12. Право на користування геологічною та іншою інформацією про природне середовище.

Право на використання геологічної, геоморфологічної та іншої інформації про стан і можливості господарського використання елементів природного середовища, природного середовища в цілому, що знаходиться у звітах, картах та інших матеріалах.

13. Право на користування іншими ресурсами природного середовища.

Право на використання водних, біологічних та інших ресурсів, будь-яким чином впливає на рівень екологічної безпеки життєдіяльності підприємства, населеного пункту, регіону і т. ін.

14. Економічні вигоди від користування монопольним становищем ринку.

Факт монопольного панування на ринку виробництва товарів та надання послуг. Визначається на підставі інформації, наданої Антимонопольним комітетом України.

15. Право на використання економічних та інших привілеїв.

Право на користування податковими, господарськими та іншими привілеями та користування майном. Визначається на підставі документів, що засвідчують ці права. Право користування податковими привілеями визначається на підставі інформації, наданої податковою інспекцією.

16. Гудвіл (ділова репутація) – комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємств без відповідного збільшення активних операцій, включаючи використання кращих управлінських здібностей, домінуючого положення на ринку продукції (робіт, послуг), нових технологій. При приватизації експертній оцінці підлягає тільки позитивна ділова репутація.

Згідно національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку в державному секторі 122 “Нематеріальні активи” №1163 від 25.11.2014 року (документ набув чинності 01.01.2015 року) [28], до нематеріальних активів включають:

1. Авторські та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), виконання, фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо);
2. Права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище тощо);
3. Права на знаки для товарів і послуг (товарні знаки, торгові марки, фірмові найменування тощо);
4. Права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);
5. Права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, розробки, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, захист від недобросовісної конкуренції тощо);
6. Інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Проаналізувавши ці два вагомих нормативних документа, можна зробити висновок, що у стандарті 122 “Нематеріальні активи” перелік НМА наведено більш стисло, і майже усі позиції Порядку експертної оцінки НМА представлені у даному стандарті, як то: позиції 1-3, 5 Порядку у стандарті 122 приведені в 5 позиції, 4, 6 – у 3-й, 7-9 – у 1-й та 6-й, 10 – у 4-й, 11-12 – у 2-й позиції стандарту. Про позиції 13-16 Порядку експертної оцінки НМА у стандарті 122 “Нематеріальні активи” нічого не зазначено.

У діловому житті і в економічній літературі часто можна почути і зустріти вираз “ноу-хау”. Законодавчо поняття “ноу-хау” чітко не визначено, але практично під ним розуміють сукупність технічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок і виробничого досвіду, необхідних для організації того чи іншого виду права, але не запатентованих. Важко сказати, як може підприємство відобразити

об'єкт НМА типу "ноу-хау" у вартісній оцінці. Крім цього зазначимо, що в реальній практиці роботи підприємств гудвіл проявляється тільки в двох випадках, та й то з метою оподаткування: у процесі приватизації або при купівлі-продажу цілісного майнового комплексу .

При виконанні умов, зазначених вище, до нематеріальних активів належать, наприклад, твори науки, літератури і мистецтва; програми для електронних обчислювальних машин; винаходу; корисні моделі; селекційні досягнення; секрети виробництва (ноу-хау); товарні знаки і знаки обслуговування.

У складі нематеріальних активів враховується також ділова репутація, що виникла у зв'язку з придбанням підприємства як майнового комплексу (в цілому або його частини).

Нематеріальними активами не є: витрати, пов'язані з утворенням юридичної особи (організаційні витрати); інтелектуальні та ділові якості персоналу організації, їх кваліфікація і здатність до праці. Одиницею бухгалтерського обліку нематеріальних активів є інвентарний об'єкт.

Позитивна ділова репутація розглядається як фактор для надбавки до ціни, що сплачується покупцем в очікуванні майбутніх економічних вигод у зв'язку з набутими неідентифікованими активами, і враховується як окремий інвентарний об'єкт.

Негативну ділову репутацію слід розглядати як знижку ціни, що надається покупцеві у зв'язку з відсутністю факторів наявності стабільних покупців, репутації якості, навиків маркетингу та збуту, ділових зв'язків, досвіду управління, рівня кваліфікації персоналу тощо. Вартість негативної ділової репутації в повній сумі відноситься на фінансові результати організації в якості інших доходів.

На основі розглянутих вище документів автором дослідження запропонована класифікація груп нематеріальних активів, таблиця 2.1.

Таблиця 2.1.

Розподіл класів нематеріальних активів за групами*

Група	Назва групи	Строк дії права користування
група 1	Права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 2	Права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 3	Права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 4	Права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш 5 років
група 5	Авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті	Відповідно до правовстановлюючого документа, але не менш 2 років
група 6	Інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо)	Відповідно до правовстановлюючого документа
група 7	Нематеріальні активи за ознакою "Користі знань" (прибуток від використання освітнього потенціалу співробітників підприємства)	Відповідно до корпоративного кодексу підприємства

*Розроблено автором відповідно джерел 25; 28.

До класифікації груп нематеріальних активів, наведених у таблиці 2.1, запропоновано додати групу “Користь знань”, сутність якої полягає у співставленні фінансової різниці між використанням знань на одному рівні робіт проінвестованого інтелектуального капіталу, а саме навченого персоналу, який отримав освіту за рахунок підприємства та навченого всередині підприємства, без відриву від виробництва. Виокремлення прибутку за укладеними договорами поставок чи реалізації навченим персоналом є фінансовим наповненням складової даної групи нематеріальних активів будь якого підприємства.

Нематеріальний актив, отриманий в результаті розробки, слід відображати в балансі за умови, якщо підприємство має:

намір, технічну можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, у якому він придатний для використання;

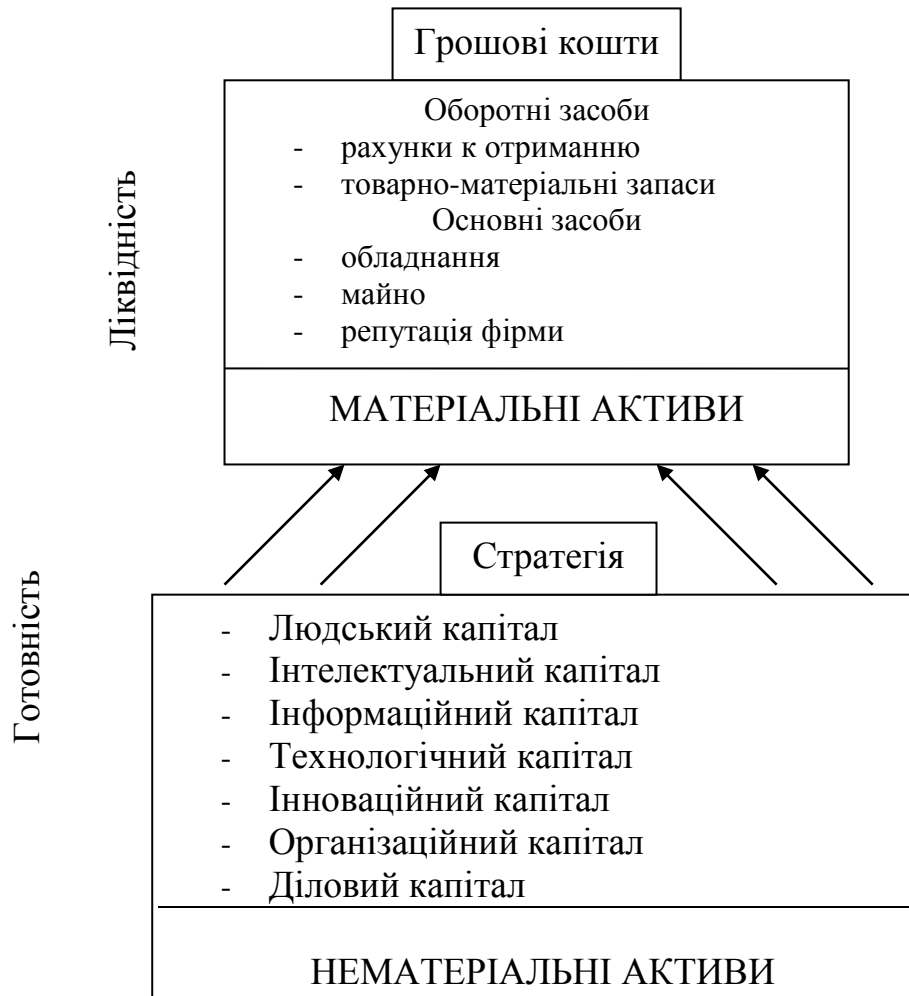
можливість отримання майбутніх економічних вигод, пов’язаних з його використанням;

інформацію для достовірного визначення витрат, пов’язаних з розробкою нематеріального активу.

Слід зауважити, що коли нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям визнання, то витрати, пов’язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, в якому вони були здійснені без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом.

Нематеріальні активи можна перетворити в матеріальні результати (зростання доходів або зниження витрат) через безпосередню підтримку відповідно обраної стратегії та політики підприємства (рис. 2.1).

При ідентифікації об’єктів нематеріальних активів комісія підприємства, до складу якої повинні входити компетентні фахівці з питань інтелектуальної власності, перевіряє наявність і дійсність документів, що є підставою для оприбуткування об’єкта нематеріального активу, документів, які засвідчують правомірне набуття права авторства, права власності, права на використання об’єкта нематеріального активу, а саме:

* Ліквідність: легкість, з якою актив можна перевести в грошові кошти
 Готовність: ступінь відповідності нематеріальних активів вимогам стратегії.

Рис. 2.1. Перетворення нематеріальних активів в матеріальні результати.

патентів – для винаходів, корисних моделей, промислових зразків;
 свідоцтв – для комерційних найменувань, торговельних марок, об'єктів авторського права, компонування інтегральних мікросхем;
 дипломів – для наукових відкриттів;
 ліцензій (ліцензійних договорів, авторських договорів);
 договорів про передачу права власності на об'єкт нематеріального активу;

виписок з відповідних державних реєстрів, які підтверджують права на об'єкт нематеріального активу;

актів приймання-передачі прав на об'єкти нематеріального активу; інші документи, пов'язані з ідентифікацією прав на об'єкти нематеріального активу.

Одна із найбільш розповсюджених класифікацій складових нематеріальних активів підприємств представлена на рис. 2.2.

Рис. 2.2. Складові нематеріальних активів підприємства.

Аналізуючи рис. 2.2, слід зазначити, що у ньому відсутня одна з найголовніших складових нематеріального активу – знання, навички

співробітників, освітній потенціал підприємства. Адже без застосування здібностей співробітника не були б розроблені ні програми ЕОМ, ні будь-які бази даних, ні винаходи, промислові зразки, товарні знаки тощо.

Облік нематеріальних активів на підприємстві для цілей оподаткування ведеться за такими групами [29, с. 10-11]:

група 1 – права користування природними ресурсами (право користування надрами, іншими ресурсами природного середовища, геологічною та іншою інформацією про природне середовище);

група 2 – права користування майном (право користування земельною ділянкою, крім права постійного користування земельною ділянкою, відповідно до закону, право користування будівлею, право на оренду приміщень тощо);

група 3 – права на комерційні позначення (права на торговельні марки (знаки для товарів і послуг), комерційні (фірмові) найменування тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

група 4 - права на об'єкти промислової власності (право на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, сорти рослин, породи тварин, компонування (топографії) інтегральних мікросхем, комерційні таємниці, у тому числі ноу-хау, захист від недобросовісної конкуренції і т. п.), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

група 5 – авторське право та суміжні з ним права (право на літературні, художні, музичні твори, комп'ютерні програми, програми для електронно-обчислювальних машин, компіляції даних (бази даних), фонограми, відеограми, передачі (програми) організацій мовлення тощо), крім тих, витрати на придбання яких визнаються роялті;

група 6 – інші нематеріальні активи (право на провадження діяльності, використання економічних та інших привілеїв тощо).

Також норми Податкового кодексу [24] регулюють встановлення мінімального терміну дії права користування для деяких груп нематеріальних

активів. Так, для нематеріальних активів груп 4 і 5 встановлено мінімальні терміни дії права користування в 5 і 2 роки відповідно.

В інших випадках термін дії права користування встановлюється підприємством самостійно відповідно до правовстановлюючих документів.

Для формування нематеріальних активів необхідно керуватися загальновідомими принципами класифікації.

1. За рівнем участі у виробництві:

- функціонуючі (працюючі) нематеріальні активи, використання яких приносить дохід організації в даний період;

- не функціонуючі (непрацюючі) нематеріальні активи, які не використовуються з яких-небудь причин, але можуть використовуватися в майбутньому.

2. За ступенем відчуження:

- відчужувані – повністю передаються при їх продажу, передачі, оренді;

- невідчужувані – залишаються у власності організації-власника при частковій передачі прав на їх використання.

3. За ступенем впливу на фінансові результати організації:

- об'єкти нематеріальних активів, здатні приносити дохід прямо, за рахунок впровадження їх в експлуатацію;

- об'єкти нематеріальних активів, опосередковано впливають на фінансові результати.

4. За ступенем правової захищеності:

- нематеріальні активи, що захищаються охоронними документами (авторськими правами, патентами, ліцензіями);

- нематеріальні активи, не захищені охоронними документами (авторськими правами, патентами, ліцензіями).

5. За ступенем вкладення індивідуальної праці працівників даної організації:

- одноосібні – тобто об'єкти нематеріальних активів, які розроблені особисто працівниками або засновниками організації;
- пайові – тобто об'єкти нематеріальних активів, розроблені спільно з іншими фізичними або юридичними особами на пайових умовах;
- придбані зі сторони – тобто об'єкти нематеріальних активів, які отримані від інших фізичних або юридичних осіб, за плату або безоплатно.

Як було зазначено вище, до складу нематеріальних активів не включаються інтелектуальні та ділові якості персоналу організації, їх кваліфікація і здатність до праці, оскільки вони невіддільні від своїх носіїв і не можуть бути використані без них, але вироблені продукти від застосування цих якостей та кваліфікації співробітника є нематеріальним активом підприємства.

Зупинимось на менш розкритих в економічній літературі позиціях нематеріального активу, а саме ноу-хау та гудвілі.

З предметної та правової сторони комерційну таємницю (ноу-хау), характеризують такі ознаки:

- а) комерційна таємниця не відноситься до державних;
- б) до комерційної таємниці не відносяться статут та інші установчі документи підприємства, відомості, що подаються за формами звітності про фінансово-господарську діяльність, та інші відомості, які не можуть становити комерційну таємницю;
- в) під комерційною таємницею, крім науково-технічних рішень, розуміють також знання нетехнічного характеру, які в рамках існуючих правових можливостей не охороняються (наприклад, методи раціональної організації роботи, зокрема, графіки профілактичного ремонту обладнання, результати вивчення кон'юнктури ринку, огляди літератури, з яких можна отримати інформацію про технічні і споживчі характеристики конкуруючих товарів тощо);
- г) для комерційної таємниці, що має науково-технічний характер, не має значення його рівень. Це можуть бути як найпростіші технічні рішення,

так і рішення, на які їх власник міг би отримати патент на винахід, але вважав за краще зберегти це рішення в таємниці;

д) комерційна таємниця не захищається патентними документами на національному або міжнародному рівнях. В іншому випадку, в силу обов'язкового опублікування заявочних матеріалів, патентних описів, ця інформація стає загальнодоступною і перестає бути комерційною таємницею за визначенням;

е) комерційна таємниця є секретом виробництва, що передбачає конфіденційний режим її використання. Охорона комерційної таємниці з боку власника полягає у прийнятті цілої низки заходів, що допомагають зберегти її в таємниці, а з боку держави – у наданні власнику комерційної таємниці права на захист своїх інтересів, тобто на відшкодування збитків, завданих несанкціонованим використанням комерційної таємниці;

ж) ознакою комерційної таємниці є “відсутність вільного доступу на законній підставі” до інформації, що становить комерційну таємницю.

Власник комерційної таємниці може надавати іншим особам дозвіл на використання конфіденційної інформації у власній сфері. Іншими словами, допускається видача третім особам ліцензій, які, в свою чергу, можуть носити винятковий або невинятковий характер.

Володар конфіденційної інформації може також продати (поступитися повністю) цю інформацію зацікавленій особі. Зокрема, предметом такого договору можуть бути результати проведених маркетингових досліджень, технологія чи інше технічне нововведення (секрет виробництва, ноу-хау) і таке інше.

Інформація, яка становить службову або комерційну таємницю, захищається способами, передбаченими Громадянським кодексом [37] та іншими законами.

Численність нематеріальних активів і складність їх класифікації вимагає великої уваги при віднесенні до того чи іншого виду нематеріальних активів.

Гудвіл (від англ. Goodwill – дослівно “добра воля, добре прагнення”) поняття використовується в області господарської реклами. Гудвіл може ставитися до підприємства, фірми, послуг, виробам. В економічній сфері гудвіл сприяє підвищенню якості виробів, сервісу, поліпшенню відносин між партнерами.

Гудвіли – невлічимі активи компанії, склад яких представлений на рис. 2.3.

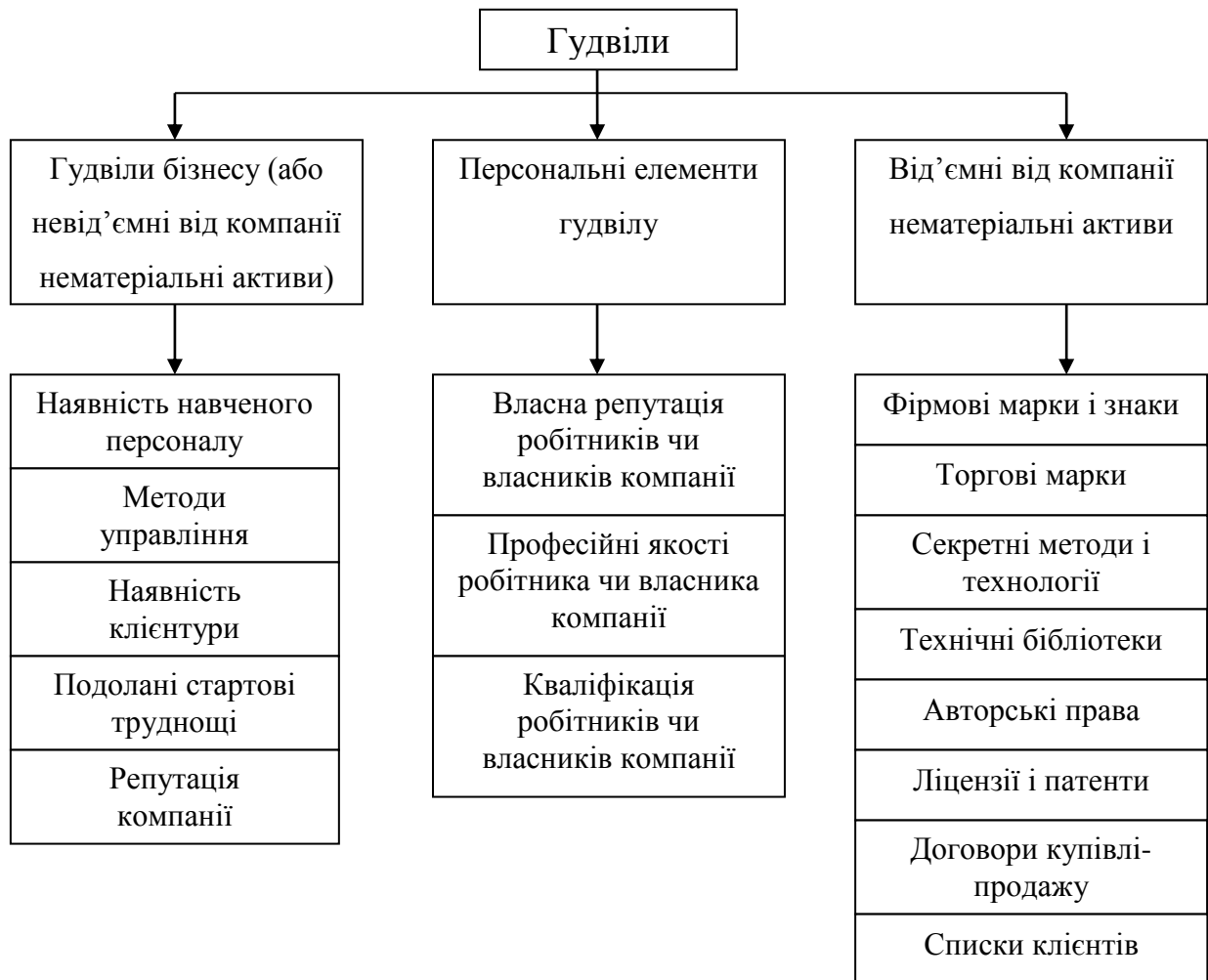

Рис. 2.3. Складові гудвілу.

Вони відображають:

- накопичений досвід ділових зв'язків;
- наявність стійкої клієнтури і торгових контрактів;
- престиж фірми і її торгових знаків;

- ділову репутацію компанії (під якою прийнято розуміти вартісну категорію, що представляє різницю між вартістю організації як єдиного цілісного майново-фінансового комплексу і вартістю всіх її активів) [38; 39].

В даний час загальноприйнятої методики оцінки гудвілу поки немає. Однак під вартістю гудвілу прийнято вважати величину, на яку вартість бізнесу перевершує ринкову вартість його матеріальних активів, врахованих у балансі компанії.

Факторами, що визначають гудвіл, є: ефективність діяльності, висока кредитоспроможність, першокласні кадри, культура обслуговування, порядність керівництва. Фактична величина “гудвіл” є порівняння ринкової вартості матеріальних і нематеріальних активів з контрактною ціною на придбану організацію. Якщо контрактна ціна перевищує ринкову вартість всіх активів, виникає “гудвіл позитивний”. І навпаки, якщо контрактна ціна нижче ринкової вартості всіх активів, виникає “гудвіл негативний”. Коли одна фірма має намір купити іншу фірму, то позитивний гудвіл є премією, яку покупець повинен заплатити понад вартість її активів. У разі, коли фірма працювала невдало, її ринкова вартість потенційним покупцем може бути оцінена нижче балансової вартості її активів. У даному випадку гудвіл від’ємний.

Придбаний або отриманий нематеріальний актив відображається в балансі, якщо існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов’язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена. Якщо нематеріальний актив не відповідає вказаним критеріям визнання, то витрати, пов’язані з його придбанням чи створенням, визнаються витратами того звітного періоду, протягом якого вони були здійснені, без визнання таких витрат у майбутньому нематеріальним активом.

Практичне ж використання нематеріальних активів в економічному обороті підприємств, оцінювання результатів інтелектуальної праці, інтелектуальної власності дає можливість сучасному підприємству:

- змінити структуру свого виробничого капіталу за рахунок збільшення частки нематеріальних активів у вартості нової продукції і послуг, збільшивши їх наукоємність, що може привести до підвищення вартості продукту та зіграє певне значення для конкурентної здатності продукції і послуг;

- економічно ефективно і раціонально використовувати незадіяні нематеріальні активи, якими все ще володіють багато підприємств, фірм.

Управлінці, для успішного введення нематеріальних активів в економічні обороти підприємства, зобов'язані розбиратися в класифікації і суттєвих характеристиках кожного об'єкта нематеріальних активів, враховувати їх особливі властивості, а також глибше розумітися у відповідних їм патентно-правових документах.

РОЗДІЛ 3.

ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ КАПІТАЛІЗАЦІЇ НЕМАТЕРІАЛЬНИХ АКТИВІВ ПІДПРИЄМСТВА

3.1 Порівняльна оцінка вартості формування та використання нематеріальних активів в Україні та світі

Нематеріальні активи є однією з найбільш важливих і значимих складових багатьох великих і найбільш потужних світових компаній, вони є основою для їх присутності, конкурентоспроможності та домінування на ринку, а також забезпечення постійної прибутковості провідних корпорацій

Одним з досить важливих факторів, що впливають на успіхи чи невдачі компанії, є правильність оцінки використання нематеріальних активів, інтелектуального капіталу та визначення ефективності їх використання. Повна та реальна оцінка стає одним з важливих ланок в економічній діяльності будь-якого підприємства, його успішного функціонування і розвитку.

У 2014 році найдорожчим брендом світу експерти Millward Brown назвали Google, оцінивши марку лідера інтернет-бізнесу в \$ 158 843 млрд., проти \$ 113 669 млрд. у 2013 році (табл. 3.1), [40]. Google пропонує користувачам численні і безкоштовні інтернет-сервіси, а також різні технологічні рішення, пов'язані з Інтернетом та інформаційними технологіями. Вартість бренду Google за минулий рік зросла майже на 40 %, що дозволило компанії змістити з першої позиції минулорічного лідера – торгову марку технологічної корпорації Apple. Вартість її бренду за минулий рік впала на 20 % і склала \$ 147 880 млрд. проти \$ 185 071 млрд. в 2013 році. Третю і четверту сходинки рейтингу також посіли бренди компаній з високотехнологічної сфери – IBM (\$ 107 541 млрд.) і Microsoft (\$ 90185

Таблиця 3.1

Рейтинг 10 самих коштовних світових брендів 2014 року*

Місце		Бренд	Сектор	Вартість, (млрд. дол.)		Рівень зміни вартості 2014 року до 2013, %	Тренд
2014 рік	2013 рік			2013 р.	2014 р.		
1	2	Google	Технології	113,669	158,843	40	1
2	1	Apple	Технології	185,071	147,880	-20	-1
3	3	IBM	Технології	113,000	107,541	-4	0
4	7	Microsoft	Технології	70,000	90,185	29	3
5	4	McDonald's	Фастфуд	90,000	85,706	-5	-1
6	5	Coca-Cola	Безалкогольні напої	78,000	80,683	3	-1
7	9	Visa	Фінансові послуги	56,000	79,197	41	2
8	6	AT&T	Телекомунікації	76,000	77,883	3	-2
9	8	Marlboro	Тютюнова промисловість	69,000	67,341	-3	-1
10	-	Amazon	Інтернет-сервіс	-	64,255	41	4

*Складено за даними джерела: Millward Brown: Рейтинг 100 самых дорогих мировых брендов 2014 года. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2014/05/21/6779>

млрд.). П'ятірку лідерів замикає бренд мережі ресторанів швидкого харчування Макдональдс (\$ 85706 млрд.), змістивши на шосту позицію бренд виробника безалкогольних напоїв Coca-Cola (\$ 80683 млрд.). У першу десятку найдорожчих брендів планети також увійшли: Visa (\$ 79197 млрд.), AT & T (\$ 77883 млрд.), Marlboro (\$ 67341 млрд.) і Amazon (\$ 64255 млрд.).

У таблиці 3.2. представлено вартість використання нематеріальних активів підприємствами деяких країн світу.

Таблиця 3.2

Вартість використання інтелектуальної власності, у платіжному балансі (у доларах США)*.

№ з/р	Країна	Роки			
		2011	2012	2013	2014
2	Сінгапур	16609799,476	19068977,578	19849541,766	20153440,422
3	Фінляндія	1311103,01	1368020,309	1775348,311	1833837,704
4	Німеччина	7117162,12	7365410,636	6285154,290	8399187,85
5	США	32551000,00	36088000,00	39501000,00	39016000,00
6	Швеція	1455401,478	1878474,497	2364018,02	2246965,121
7	Гонконг	1978131,461	2009279,637	2018574,965	-
8	Нідерланди	3707231,291	3751171,58	3626781,39	4495203,088
9	Японія	18768647,813	19172720,512	19897558,093	17831143,18
10	Великобританія	8499301,067	10517905,061	8859564,084	9036715,541
11	Норвегія	633879,636	778782,346	587756,889	697713,504
32	Естонія	59946,935	74468,462	61260,965	57268,907
39	Азербайджан	16531,00	18423,00	28180,00	-
48	Литва	34814,828	34309,643	38208,517	46344,585
50	Казахстан	85536,930	94623,34	152394,296	147894,954
52	Латвія	32600,00	51600,00	44100,00	47100,00
64	Росія	4841800,00	5830320,00	7629280,00	8388860,00
72	Грузія	7404,609	7956,804	7590,402	13438,272
84	Україна	744000,00	746000,00	727000,00	1072000,00
89	Молдавія	2589,80	5797,73	7752,496	14315,653
**	Білорусь	102700,00	89200,00	106800,00	144600,00
**	Киргизстан	2586,897	6189,091	7755,518	6927,118
**	Таджикистан	40,80	41,40	116,00	-

* Складено за індикативними даними джерела: Всесвітній банк [Електронний ресурс] – Режим доступу: [http:// data.worldbank.org/country/](http://data.worldbank.org/country/)

** складено за даними Всесвітнього економічного форуму: Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2013-2014. [Електронний ресурс] // Центр гуманітарних технологій. URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>

Платнею за використання інтелектуальної власності є виплати та надходження між резидентами та нерезидентами уповноваженими на використання майнових прав (патентів, торгівельних марок, авторських прав, промислових процесів та конструкцій в тому числі комерційної таємниці, і франшизи) та для використання, по ліцензійним угодам, вироблених оригіналів та прототипів (наприклад, авторські права на книги і рукописи, програмне забезпечення, кінематографічних творів та звукозаписів) і суміжних прав, таких як на живі виступи і телебачення, кабельне та супутникове мовлення. Дані приведені в поточних доларах США [41].

У табл. 3.2. вибірково наведені дані з матеріальної вартості використання нематеріальних активів по країнах за їх місцем у глобальному рейтингу конкурентоспроможності [42] за 2014 рік. Наведена перша світова десятка та деякі з країн СНД. Країни, які не мають порядкового номеру, в даному рейтингу участі не приймали. Також в табл. 3.2 не представлена інформація лідера десятки світових лідерів рейтингу глобальної конкурентоспроможності 2014 року – Швейцарії, бо дані з вартості використання нематеріальних активів по цій країні в інформуванні Всесвітнього банку відсутні.

Місце України за вартістю використання нематеріальних активів між країнами пострадянського простору та країнами великої десятки рейтингу глобальної конкурентоздатності представлено графічно (рис. 3.1, 3.2, 3.3).

За даними європейського індексного агентства MSCI Barra сумарна ринкова капіталізація компаній, що котируються на основному фондовому майданчику України, вартістю по кожному підприємству повинні перевищувати \$ 1 млрд. Капіталізація деяких українських підприємств, за даними агентства, складає: “Азовсталь” – \$ 5,3 млрд., “Укрнафта” – \$ 4,5 млрд., “Райффайзен Банк Аваль” – \$ 4,9 млрд., Маріупольський металургійний комбінат ім. Ілліча – \$ 4,2 млрд., “Укрсоцбанк” – \$ 1,09 млрд., “Arcelor Mittal-Кривий Ріг” – \$ 8370 млн. Причому “Укрнафта”,

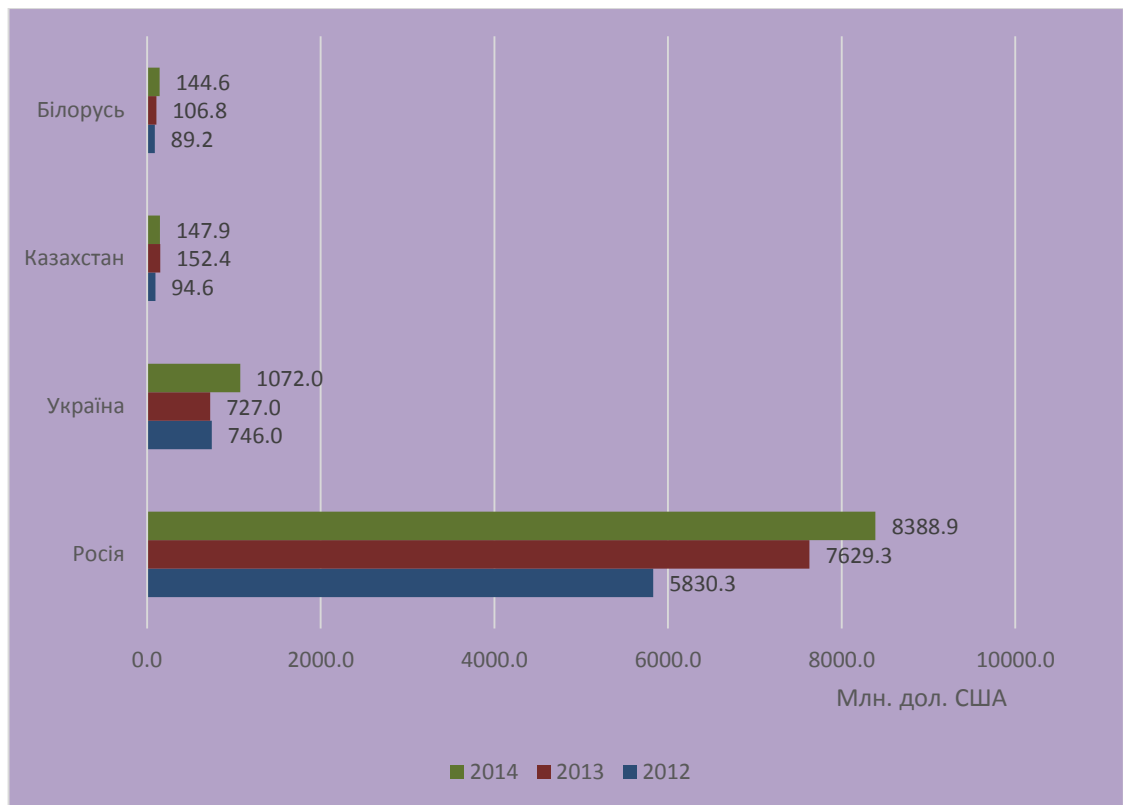

Рис. 3.1 Вартість використання нематеріальних активів найбільшими країнами пострадянського простору.

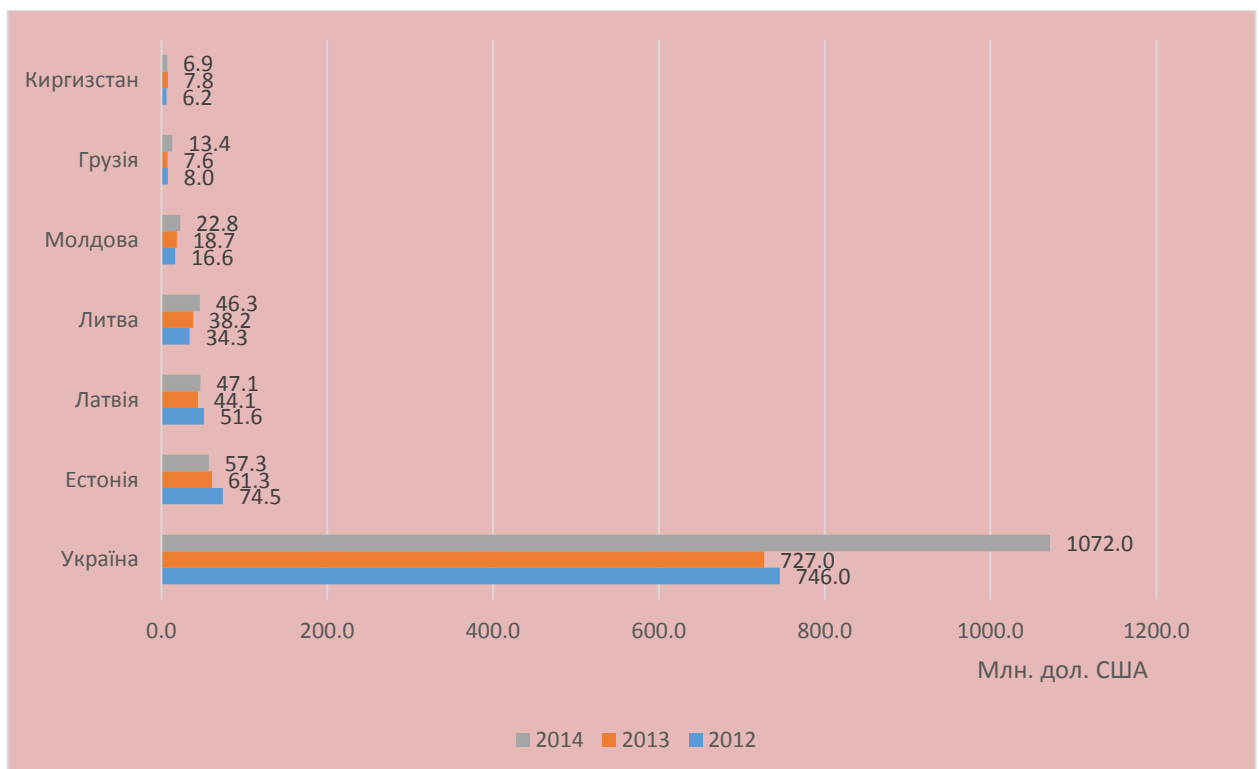

Рис. 3.2 Україна й інші країни пострадянського простору за вартістю використання нематеріальних активів.

Рис. 3.3 Україна і десятка країн-лідерів за вартістю використання нематеріальних активів 2006-2014 роки.

“Укртелеком”, “Азовсталь”, Нижньодніпровський трубопрокатний завод, “Дніпроенерго”, “Центренерго”, “Західенерго”, Полтавський ГЗК котируються не тільки на ПФТС (Перша фондова торгова система), але й на Франкфуртській біржі [43].

Україна змогла претендувати на включення в індекс MSCI завдяки високим темпам розвитку українського фондового ринку в останні два роки.

Будь-яка компанія, яка продає товари (наприклад, супермаркет) при рівні інфляції у 13 % на рік, безумовно, підніме свої ціни у гривнях, що призводить до збільшення прибутку, а курс гривні до долара при цьому може і не змінюватися. Тому зростає капіталізація даної компанії в доларовому еквіваленті. Купуючи акції такої компанії, інвестор захищає себе від інфляції, чим вона вища, тим вище капіталізація, тобто вартість компанії. Крім того, вкладник виграє від економічного зростання – ця компанія розширюється: відкриває нові філії, магазини, офіси.

Поява України в індексі MSCI може привести на український ринок нових інвесторів, що забезпечить економічний розвиток держави. А нематеріальні активи, розвиток інформаційних технологій, створення інтелектуальних продуктів на основі використання знань, стратегія підприємства, заснована на розвитку та формуванні використання якостей людського капіталу сприятимуть конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на світовому ринку та підвищенню їх капіталізації.

3.2 Методичні підходи щодо оцінки ефективності використання нематеріальних активів на підприємстві для забезпечення їх капіталізації

Діяльність підприємств України і минулого пострадянського простору як суб'єкта ринкових відносин відбувається в умовах жорсткої конкуренції між товаровиробниками. Саме конкурентне ринкове середовище створює найбільш сприятливі умови економічного розвитку як окремого підприємства, так і суспільства в цілому, є руховою силою соціального та

економічного прогресу. Діяльність підприємства, успішно функціонуючого на ринку, вважається ефективною. У смисловому плані ефективність пов'язується, в першу чергу, з результативністю роботи або дії, а по-друге, з економічністю, тобто мінімальним обсягом витрат для виконання цієї роботи або дії. Тому під ефективністю розуміється ступінь результативності роботи або дії у співставленні з зробленими витратами.

Навіть якщо компанія отримує прибуток, це необов'язково свідчить про те, що її діяльність ефективна. Методів оцінки ефективності роботи підприємницьких структур на сьогоднішній день досить багато. Це фінансові методи в яких при розрахунках застосовуються статистичні та балансові дані, моделі оцінки позиції компаній на ринку (що містять кількісні та якісні характеристики): матриця БКГ, матриця І. Ансоффа, модель М. Портера, система збалансованих показників і таке інше. Методика розрахунків економічної ефективності залежить також від галузевої специфіки підприємства. Так, фактори та джерела економії в машинобудуванні і легкій промисловості можуть бути абсолютно різними. Актуальним завданням є розробка комплексних методів оцінки ефективності функціонування, що враховують синергетичний ефект взаємодії виробничої, фінансової та іншої діяльності підприємства.

Для ефективного управління діяльністю підприємницьких структур необхідна система управління, що дозволяє контролювати, відстежувати фактори, що впливають на ефективність її діяльності, а, в разі виникнення відхилень, приймати рішення по контруправлінню або по перегляду раніше встановлених планових показників.

Управління, засноване на вартості та капіталізації, коли вартість підприємства є головним критерієм оцінки ефективності його діяльності, в науковій літературі отримало назву «концепція управління вартістю» – Value based management (VBM). Відповідно до цієї концепції управління підприємством, з точки зору акціонерів (інвесторів), має бути спрямоване на забезпечення зростання ринкової вартості підприємства і його акцій, так як

таке зростання дозволяє отримувати акціонерам (інвесторам) найбільш значимий, у порівнянні з іншими його формами, дохід від вкладень у фірму – курсовий грошовий дохід від перепродажу всіх або частини належних їм акцій, або курсовий негрошовий дохід, що виражається у збільшенні вартості (цінності) належать акціонерам чистих активів, а значить, і суми їх власного капіталу.

Проаналізувавши дослідження, присвячені вартості підприємства, можна виділити наступні докази раціональності використання вартості бізнесу (або акціонерної вартості) як характеристики, що відповідної цілям діяльності компанії.

1. Для визначення вартості цінних паперів у разі купівлі-продажу акцій підприємств на фондовому ринку.

2. Для визначення вартості підприємства у разі його купівлі-продажу цілком або частинами.

3. При реструктуризації підприємства.

4. Для оцінки інвестиційної привабливості підприємства.

5. Для оцінки інвестиційного проекту розвитку бізнесу.

6. Для оцінки ефективності роботи підприємства в цілому.

7. Для визначення ефективності управління підприємством та прийняття обґрунтованих управлінських рішень. При стратегічному плануванні важливо оцінити майбутні доходи фірми, ступінь її стійкості і цінність іміджу [44, с. 187-189].

Показник вартості підприємства є кращим критерієм ефективності діяльності, тому що:

1) він є найважливішою комплексною оцінкою, відповідної економічної ефективності підприємства, що відображає його фінансове благополуччя і очікування перспектив діяльності, що реагує на будь-яку зміну ситуації: зниження рентабельності, погіршення платоспроможності, збільшення інвестиційного ризику, втрату конкурентної сили;

2) облік в управлінні вартістю великої кількості вихідних даних, ніж інші показники ефективності діяльності підприємства, що робить вартість більш інформативним критерієм діяльності підприємства;

3) значення показників вартості носять довгостроковий характер, тому що базуються на розрахунку грошових потоків в певному часовому інтервалі, а ефективність управління, полягає в порівнянні грошових потоків за різні періоди часу з поправкою на мінливі умови і ризик;

4) максимізація вартості в інтересах акціонерів означає більш високу віддачу на капітал порівняно з рентабельністю власного капіталу підприємств, стратегічно орієнтованих на інші цільові групи. У ході глобалізації ринку та підвищення мобільності капіталу, згадані підприємства будуть відчувати нестачу в інвестиційних ресурсах, що може мати наслідком ослаблення конкурентних позицій. Конкуренція на ринку капіталу пред'являє до об'єкта потенційних інвестицій наступну вимогу: рентабельність інвестованого капіталу повинна перевищувати середньозважену вартість капіталу [44].

Відмінною особливістю вартості підприємства в сучасних умовах є те, що часто вона пов'язана не стільки з матеріальною складовою (будівлі, обладнання тощо), скільки з діловою репутацією, персоналом, результатами інтелектуальної діяльності, іміджем, торговою маркою та іншими нематеріальними активами, тому компанії купуються за ціною, що перевищує в кілька разів вартість їх основного капіталу. Такий значний розрив між вартістю компаній і вартістю їх основних фондів характеризує вплив нематеріальних активів на зростання вартості підприємств.

Важливо відзначити, що існує ряд показників діяльності компанії, які неможливо ідентифікувати і врахувати в балансі та інших нормативних документах, так як вони не відповідають критеріям визнання, встановленими стандартами [28; 33], але суттєво впливають на ефективність діяльності підприємств, у тому числі на формування і зростання їх вартості.

До них можна віднести і кваліфікований персонал, і перспективні і довгострокові відносини з клієнтами, прихильність (loyalty) покупців, методи управління компанією, а також внутрішньо генерований гудвіл. Внутрішньо генерований гудвіл не підлягає визнанню як актив, оскільки він не є ідентифікованим ресурсом (тобто не є виділенням і не виникає з договірних чи інших юридичних прав), який контролюється підприємством і може бути надійно виміряний за собівартістю.

Всі ці активи не мають матеріально-речовинної форми, не можуть бути відчужені від компанії, мають тривалий термін корисного використання. Тому вони можуть бути ідентифіковані як нематеріальні активи компанії, які з різних причин не можуть бути враховані в балансі, іншими словами – небалансові нематеріальні активи. Як балансові, так і небалансові нематеріальні активи дозволяють господарюючому суб'єкту отримати додатковий прибуток, знизити витрати, збільшити обсяг продажів. Тому існує необхідність розробки методів оцінки вартості підприємства, як інтегрального показника ефективності діяльності підприємства, які б враховували вплив не тільки балансових, але і небалансових нематеріальних активів.

Для того щоб врахувати всі ті різноманітні фактори, які впливають на вартість підприємства, можна скористатися методом створення математичної моделі оцінки вартості підприємства шляхом побудови аналога множинної (багатофакторної) регресії. В якості моделюючого показника розглядається вартість підприємства, який приймається як інтегральний показник при оцінці ефективності діяльності підприємства. Безліч чинників, що впливають на модельований показник – це сукупність зовнішніх і внутрішніх факторів діяльності підприємства, у тому числі і тих, які не мають вартісну оцінку і не враховуються балансом підприємства. Мета розробки такої факторної моделі вартості підприємства з урахуванням впливу НМА – виявити ступінь впливу кожного з факторів діяльності підприємства на вартість підприємства, щоб

надалі можна було впливати на більш значимі з них для підвищення капіталізації підприємства.

Вкладені кошти в нематеріальні активи мають за мету – отримання додаткового прибутку від їх використання. Тому ефективність їх використання оцінюється за рівнем додаткового доходу на гривню вкладеного капіталу в нематеріальні активи (ДВК) [45]:

$$(1) \quad \text{ДВК} = \frac{\text{Прибуток отриманий від використання нематеріальних активів}}{\text{Середньорічна вартість нематеріальних активів}}$$

Розмір цього показника залежить від рентабельності даного виду активів (відношення отриманого прибутку до суми амортизації нематеріальних активів) і коефіцієнта їх обертаємості (відношення суми річної амортизації за нематеріальними активами до середньорічної первинної їх вартості). Взаємозв'язок даних показників можна представити наступним чином:

$$(2) \quad \text{ДВК} = \frac{\Pi}{\text{НА}} = \frac{\Pi}{\text{Ам}} \times \frac{\text{Ам}}{\text{НА}}$$

де Π – прибуток, отриманий від використання нематеріальних активів;

НА – середньорічна вартість нематеріальних активів;

Ам – сума річної амортизації за нематеріальними активами.

Якщо для розрахунку ефективності використання нематеріальних активів за запропонованою методикою відсутня інформація про суму прибутку, що отримана від застосування інтелектуального продукту, то доходність нематеріальних активів розраховується за загальноприйнятою формулою доходності всього капіталу:

$$(3) \quad \text{RO}_{\text{на}} = \frac{\Pi}{\text{НА}} = \frac{\Pi}{\text{В}} \times \frac{\text{В}}{\text{НА}}$$

де В – виручка від реалізації продукції чи послуг;

$\Pi/\text{В}$ – рентабельність продажу;

В/НА –віддача нематеріальних активів.

Ефективність нематеріальних активів буде підвищуватися, якщо темпи росту прибутку і виручки будуть перевищувати темпи росту нематеріальних активів.

Серед існуючих підходів і методів можна виділити сім категорій, які були згруповані за ознакою поелементного вимірювання НМА або вимірювання НМА підприємства в цілому, а також результуючих фінансових або нефінансових оцінок вартості НМА. Деякі з цих підходів і методів достатньо обширні і являють собою докладний опис системи взаємовідносин між НМА і матеріальними активами з подальшими поясненнями, інші, навпаки, дають короткий огляд ситуації на підприємстві (табл. 3.3) [46].

Істотні недоліки діючих методів складаються, головним чином, в тому, що оціночні показники не пов'язані між собою, а кожен нематеріальний актив розглядається ізольовано від сукупності інших. Для коректної оцінки впливу нематеріальних активів на показники вартості підприємств необхідне формування єдиного кумулятивного нематеріального активу шляхом консолідації кількох різнорідних нематеріальних активів за спільної мети їх використання підприємством. Прикладом такого активу є портфель НМА, який слід визначати як специфічний кумулятивний нематеріальний актив підприємства, що представляє собою сукупність взаємопов'язаних елементів (НМА), що використовуються для розробки ефективної стратегії інноваційного розвитку, підвищення ефективності фінансово-економічної діяльності.

Недоліки розглянутих підходів при визначенні вартості НМА можуть призводити до значних спотворень, а згодом і до дезорієнтуючого тлумачення результатів. Спотворення результатів оцінки НМА одним методом можуть бути істотно зменшені за умови комплексного підходу і використання декількох методів оцінки. Застосування різних за природою методів призводить до відмінних один від одного результатів оцінки вартості. Тому остаточна оцінка НМА повинна ґрунтуватися на синтезі

різних показників вартості, ліквідності та структури НМА для того, щоб отримати багатовимірну проекцію виміряного НМА підприємства.

Таблиця 3.3

Умови застосування методів оцінки НМА

Короткий опис методів	Переваги методів	Обмеження застосування методів
<i>ROA – методи</i>		
Визначається загальна вартість НМА підприємства. При розрахунку показника ROA порівнюється середньогалузевий, потім помножується на середній показник матеріальних активів підприємства з метою отримання середньорічного надходження від НМА. Вартість НМА розраховується шляхом ділення отримання середнього показника прибутковості НМА на середню вартість капіталу підприємства чи відсоткову ставку.	Відображення вартості НМА у фінансовому вираженні; легкість уяви для ознайомлення з результатом.	Відсутність інформації про компоненти НМА та їх вартості, зосередженість виключно на фінансовому аспекті призводить до перебільшення результатів і є недоліком даного підходу.
<i>Методи ринкової капіталізації</i>		
Обчислюється різниця між ринковою капіталізацією підприємства і власним капіталом. Отримана величина розглядається як вартість його НМА.	Ілюстрація вартості НМА в фінансовому вираженні.	Відсутність інформації про вартість окремих компонентів НМА і зосередженість виключно на фінансовому аспекті, що призводить до перебільшення підсумкових результатів.
<i>Затратні методи</i>		
Узагальнені способи оцінки НМА, основані на визначенні цінності об'єкту оцінюються як сукупності фактично понесених, необхідних чи можливих витрат на створення чи придбання НМА з подальшим віднесенням величин витрат к даті оцінки.	Застосовуються для тих НМА, по яких відомі витрати на розробку та виготовлення (закупівлю) основних елементів, а також для формування договірної ціни у відповідності з діючим законодавством. Простота практичного застосування; використання витрат у якості контрольного показника для порівняння; відсутність складно оцінювальних змінних; наявність хорошої бази для застосування інших підходів до оцінки НМА.	Не підходять для принципово нових виробів, оскільки потребують детального опрацювання структури зразка і науково-дослідницьких та досвідно-конструкторських робіт. Орієнтовані на облік фактичних витрат розробника і не враховують споживчих якостей товару.

Продовження табл. 3.3

<i>Порівняльні методи</i>		
Узагальнені способи оцінки НМА, основані на визначенні цінності об'єкту оцінки у порівнянні з ринковими цінами на аналогічні НМА при подібних умовах угод з урахуванням особливостей об'єкту оцінки.	Застосовуються у випадках, коли НМА може бути віднесений до більш чи менш обширної групи аналогічних об'єктів.	Складності при визначенні показника, що адекватно відображає споживацькі власності (корисність) НМА.
<i>Доходні методи</i>		
Узагальнені способи оцінки НМА, основані на визначенні вартості об'єкту оцінки як сукупності одержуваних в майбутньому від використання НМА доходів з подальшим віднесенням їх до дати оцінки.	Застосовуються у разі підготовки даних до визначення вартості НМА іншими методами, а також для об'єктів, для яких важка ідентифікація з певною групою промислової власності, або стоїть задача визначення вартості НМА в умовах невизначеності перспектив його реалізації.	Пред'являють особливі вимоги до складу експертів, досвіду, інтуїції, системі переваг експертів, що приймають участь у визначенні вартості. Пред'являють особливі вимоги до вихідної інформації, на основі якої відбувалася оцінка.
<i>Пряме вимірювання НМА</i>		
Група методів, де проводиться оцінка НМА на основі оцінки вартості їх компонентів. Ці компоненти можуть оцінюватися в індивідуальному порядку чи як агрегований коефіцієнт. Остаточна оцінка вартості проводиться у грошовому вираженні.	Можливість як поелементної оцінки НМА, так і оцінки в цілому; легкість застосування на будь-якому організаційному рівні.	Специфічність для кожного підприємства окремо, що ускладнює процедуру співставлення з даними інших підприємств; наявність великого обсягу даних, який необхідно проаналізувати.
<i>Система показників</i>		
Визначаються різні компоненти НМА і генеруються індекси, відповідні показникам, які потім відображаються в системах показників чи в графіках. Не мають грошової оцінки вартості НМА.	Створення повної картини роботи підприємства та забезпечення кращого розуміння вартості підприємства.	Створення більшого обсягу даних в процесі оцінки, які складно аналізувати і пред'являти для ознайомлення.

При комплексному підході до оцінки НМА та розробці єдиної системи управління НМА в структурі підприємства для оптимізації його інноваційного розвитку необхідно дотримуватися таких умов:

- оцінка повинна ґрунтуватися на майбутнього прибутку, а не на минулих витратах;
- результатом оцінки повинні стати конкретні вартісні показники;
- результат оцінки не повинен залежати від суб'єктивних чинників тимчасового характеру, наприклад чуток, динаміки курсу акцій і т. ін.;
- оцінці підлягають не знання працівників компанії, а технології, що дозволяють їх ефективно використовувати, наприклад процеси управління, загальні моральні цінності і норми, імідж, бренд і т. ін.;
- методи оцінки повинні бути гнучкими, щоб враховувати конкретні умови компанії, проте повинні включати показники, що дозволяють зіставити її роботу з роботою конкурентів;
- методи оцінки повинні сприяти виявленню прихованого потенціалу нематеріальних ресурсів підприємства.

Таким чином, основні етапи визначення оптимального обсягу нематеріальних активів у структурі інноваційного потенціалу підприємства повинні включати в себе аналіз інноваційного розвитку підприємства і визначення необхідності оптимізації обсягу нематеріальних активів підприємства, визначення вартості та оцінку ліквідності НМА, а також враховувати зміну структури нематеріальних активів.

Аналіз НМА дозволить зробити висновок про пріоритетні і економічно доцільні напрямки інноваційного розвитку промислового підприємства, визначити основні напрямки стратегії його діяльності, вибір якої залежить від двох груп критеріїв – НМА та інноваційного потенціалу підприємства (визначаючого його інноваційні переваги).

Основними завданнями аналізу ефективності використання нематеріальних активів підприємства є:

- аналіз обсягу і динаміки нематеріальних активів;

- аналіз структури і стану нематеріальних активів за видами, термінами корисного використання, за ступенем правової захищеності;
- аналіз прибутковості (рентабельності) і фондівіддачі нематеріальних активів;
- аналіз ліквідності нематеріальних активів [47].

Для цілей обліку, аналізу та оцінки нематеріальних активів використовується система економічних показників, що характеризують стан і динаміку об'єкта що досліджується.

Для управління суб'єктом господарювання особливе значення мають показники ефективності використання нематеріальних активів, що відбиває ступінь впливу їх на фінансові результати і фінансовий стан.

Отже, по-перше при аналізі ефективності використання нематеріальних активів необхідно провести аналіз структури і динаміки нематеріальних активів [48]. Інформаційною базою для проведення аналізу ефективності використання нематеріальних активів служить бухгалтерський баланс ТОВ "Шахта 70" міста Торез Донецької області та примітки до річної фінансової звітності (форма №5) за 2013-2014 роки.

При наявності звітних даних за ряд періодів проводиться трендовий аналіз, тобто розраховуються абсолютні та відносні відхилення по відношенню до попередніх періодів, а також визначаються середні відхилення (див. табл. 3.4).

Проведемо аналіз структури і динаміки нематеріального активу. Як видно з табл. 3.4. обсяг нематеріальних активів зріс на 9,39 % і склав 240,6 тис. грн., що на 20,6 тис. грн. більше, ніж у 2013 році.

Таблиця 3.4

Аналіз обсягу та динаміки нематеріальних активів по ТОВ "Шахта 70".

Показники	Базисний 2013 рік	Звітний 2014 рік	Абсолютне відхилення	Темпи росту, у % до базисного року
Нематеріальні активи, тис. грн.	220	240,6	20,6	109,39
В тому числі:				
Права користування природними ресурсами	220	240,6	20,6	109,39

Наступним етапом є аналіз структури нематеріального активу за видами, на основі якого складено таблицю 3.5.

ТОВ “Шахта 70” володіє нематеріальними активами на основі ліцензії та патенту.

Таблиця 3.5

Аналіз змін структури нематеріальних активів
по ТОВ підприємству “Шахта 70”

Показники	Сума, тис. грн.			Структура, %		
	Базисний 2013 рік	Звітний 2014 рік	Зміни	Базисний 2013 рік	Звітний 2014 рік	Зміни
Нематеріальні активи, тис. грн.	220	240,6	20,6	100	100	-
В тому числі:						
Права користування природними ресурсами	220	240,6	20,6	100	100	-

Ефект від використання нематеріального активу виражається в загальних результатах господарської діяльності підприємства – у зниженні витрат на виробництво, збільшенні обсягів збуту продукції, збільшенні прибутку, підвищенні платоспроможності і стійкості фінансового стану. Тому необхідно нарощувати темпи зростання віддачі капіталу, а це, як вже згадувалося вище, можливо в тому випадку, якщо динаміка темпів зростання виручки від реалізації продукції буде випереджати темпи зростання нематеріального активу.

Так як нематеріальні активи купуються з метою отримання економічного ефекту від їх використання в процесі виробництва, виконання робіт, надання послуг, то ефективність цих вкладень необхідно розглядати з точки зору підвищення прибутковості виробництва – за рівнем додаткового доходу на гривню вкладеного в нематеріальний актив капіталу (рентабельність нематеріального активу).

Рентабельність нематеріального активу оцінюється за загальноприйнятою формулою:

$$RNA = \frac{\text{Прибуток}}{\text{Середня за період вартість нематеріальних активів}} \quad (4)$$

де RNA – рентабельність нематеріального активу

Величина цього показника залежить від рентабельності продажів і фондівіддачі нематеріального активу за період.

За допомогою методів факторного моделювання можна перетворити вихідну модель прибутковості нематеріального активу:

$$RNA = \frac{\frac{\text{Прибуток}}{\text{Обсяг продажу (виручка від реалізації продукції,робот,послуг)}}}{\text{середня вартість нематеріального активу}} \quad (5)$$

Таким чином, прибутковість нематеріального активу може бути збільшена за рахунок підвищення рентабельності продажів і збільшення їх фондівіддачі, таблиця 3.6

Таблиця 3.6

Розрахунок впливу факторів на зміни прибутковості нематеріальних активів ТОВ “Шахта 70” у 2014 році

№ з/р	Показник	2013 рік	2014 рік	Зміни
1	Прибуток від реалізації, тис. грн.	49380,00	94710,00	+45330,00
2	Виручка від реалізації продукції (робот, послуг), тис. грн.	59260,00	110320,00	+51060,00
3	Середня вартість нематеріального активу, тис. грн.	240,6	220,0	+20,6
4	Рентабельність продажів, (стр. 1 : стр. 2), %	0,83	0,86	+0,03
5	Фондовіддача нематеріального активу, (стр. 2 : стр. 3)	246,3	501,46	+255,16
6	Доходність нематеріальних активів, (стр.1 : стр.3)	205,24	430,5	+225,26

Проведений аналіз доводить, що ефективність використання нематеріального активу покращилась, доходність нематеріального активу підвищилась з 205,24 до 430,5, зміни склали +225,26, зміни рентабельності продажу виявилися незначні +0,03 %, фондівіддача нематеріального активу у 2014 році склала 501,46.

Враховуючи вищенаведене, слід зазначити, що ефективність використання нематеріального активу зростає за умови більш високих темпів зростання прибутку і виручки над темпами зростання нематеріального активу.

Кожна з перелічених методик визначення та оцінки нематеріальних активів має свої переваги і недоліки. Керівництво підприємства саме повинне обрати оптимальний механізм обліку даного виду активів, враховуючи наявність інформації, якою вони володіють, і дані по нематеріальних активах, які необхідні для використання тієї чи іншої розрахункової бази з визначення, ефективності використання та ролі нематеріальних активів у підвищенні капіталізації підприємства.

Що стосується неформалізованих знань, навичок, норм і моральних цінностей, носіями даних НМА є люди. Тому закріпити дані знання, їх вартість за підприємством, можна тільки утримавши людей, які в ній працюють. Безумовно, на підприємствах зі значними НМА необхідна нова мотивація службовців. У кінцевому рахунку, управління знаннями зводиться до управління людьми.

Розглядати вартість НМА необхідно тільки з позиції доходів, які вони можуть генерувати. Грамотне управління цими об'єктами з точки зору їх комерційного використання може багаторазово збільшити одержуваний дохід. Ключовими критеріями прийняття управлінських рішень стають знання про те, скільки коштує нематеріальний актив, хто може бути його потенційним споживачем (інвестором) і скільки він готовий за нього заплатити.

Таким чином, грамотна класифікація та оцінка ефективності власних НМА підприємства, відповідно до ключової компетенції підприємства, допоможе у створенні нової вартості, сприятиме покращенню процесу виробництва, отриманню прибутку підприємством.

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ

1. Розширення бази ресурсів в Україні, що направляються в ринковий оборот підприємства та приносять прибуток, має відбуватися за рахунок формування нематеріальних активів, інтелектуального та людського капіталу. Їх повноцінний розвиток сприяє збільшенню капіталізації підприємств.

2. Дослідженням встановлено, що під нематеріальними активами слід розуміти довгострокові вкладення в придбання об'єктів промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визнаються об'єктом права власності конкретного підприємства і приносять дохід у конкретний період часу. До складу нематеріальних активів відносяться торговельні марки; фірмові назви, знаки, репутація; патенти, винаходи та ноу-хау; ліцензії та франшизи; електронні бази даних; права користування тощо.

3. Визначено, що оцінка і використання нематеріальних активів на підприємстві має безпосередній економічний вплив на фінансовий стан компанії, рівень її капіталізації, що дозволяє:

- сформувати значний статутний фонд без додаткових грошових вкладень;

- при постановці на баланс нематеріальні активи амортизуються як і всі активи, включаються до собівартості продукції і на законних підставах не обкладаються податком на прибуток;

- збільшується вартість (капіталізація) підприємства за рахунок нематеріальних активів.

4. В процесі формування нематеріальних активів до умовної класифікації груп нематеріальних активів запропоновано додати групу "Користь знань", сутність якої полягає у співставленні фінансової різниці між використанням знань на одному рівні робіт проінвестованого інтелектуального капіталу, а саме навченого персоналу, що отримало освіту

за рахунок підприємства та навченого всередині підприємства, без відриву від виробництва. Виокремлення прибутку за укладеними договорами поставок чи реалізації навченим персоналом є фінансовим наповненням складової даної групи нематеріальних активів. Це може стати одним з різноманіття способів оцінки рівня НМА будь якого підприємства.

5. У ході дослідження визнано, що ефективність використання НМА оцінюється за рівнем додаткового доходу на гривню вкладеного капіталу в нематеріальні активи (ДВК). Виокремлено сім згрупованих підходів результуючих фінансових або нефінансових оцінок вартості НМА, визначені їх переваги та недоліки: ROA – методи; методи ринкової капіталізації; затратні методи; порівняльні методи; доходні методи; пряме вимірювання НМА; система показників.

6. Дієвим є комплексний аналіз ефективності використання нематеріальних активів підприємства, який складається з: аналізу обсягу і динаміки нематеріальних активів; аналізу структури і стану нематеріальних активів за видами, термінами корисного використання, за ступенем правової захищеності; аналізу прибутковості (рентабельності) і фондоддачі нематеріальних активів; аналізу ліквідності нематеріальних активів.

7. Підприємства мають право самостійно обирати оптимальний механізм обліку, враховуючи наявність інформації по нематеріальних активах, яка є необхідною для використання тієї чи іншої розрахункової бази з ефективності використання та ролі нематеріальних активів у підвищенні капіталізації підприємства.

8. Формування та використання нематеріальних активів для підвищення капіталізації підприємства потребує розробки стратегії підприємства, у якій повинні знайти відображення процеси формування та розвитку нематеріальних активів, зокрема якостей людського капіталу (знання, користь знань):

виявлення освітніх потреб підприємства, співробітників, вивчення учбово-матеріальної бази;

формування та реалізація комплексних заходів з підготовки, перепідготовки та закріпленню кадрів на підприємстві;

плани з випереджальної підготовки інтелектуального, людського капіталу, нематеріальних активів повинні бути ув'язані з планами модернізації виробництва, технічного переозброєння на підприємстві;

узгодженість позицій та інтересів роботодавців, професійних навчальних закладів та служб профорієнтації та адаптації;

здійснення фінансування щодо використання та розвитку нематеріальних активів, підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів розглядати не як витрати, а як інвестиції у розвиток підприємства, що здатні приносити у майбутньому прибуток та підвищувати капіталізацію.

9. Активне формування та використання нематеріальних активів на підприємствах з метою збільшення їх капіталізації потребує впровадження порядку розробок державної та регіональних випереджувальних систем підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації кадрів усіх рівнів з визначенням потреб держави, регіону, підприємства, модернізації та технічного переозброєння галузей, підприємств, із визначенням відповідальності усіх учасників процесу на рівні держави, регіонів, підприємств, домогосподарств, зокрема в часті фінансування. В системі розвитку нематеріальних активів підприємств, підготовки і перепідготовки людського і інтелектуального капіталу доцільно застосовувати підходи державно-публічного партнерства.

10. Виникає необхідність формування системи підготовки кадрів не за рахунок бюджету домогосподарств, а за рахунок держави та підприємств, компаній. Показовим у цьому є досвід Франції, де 5 % з доходів компаніями відраховується на інновації, для підготовки кадрів. Це створить умови для підвищення відповідальності підприємства та відшкодування витрат на підготовку кадрів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: монографія / В.П. Антонюк. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2007. – 348 с.
2. Булеев И.П., Брюховецкая Н.Е., Черных Е.В. Социальная ответственность бизнеса: теория и практика / И.П. Булеев, Н.Е. Брюховецкая, Е.В. Черных / НАН Украины. Ин-т экономики пром-сти. – Донецк: ИЭП НАН Украины; ДонУЭП, 2008. – 137 с.
3. Бриль І. В. “Стратегія управління інтелектуальним капіталом підприємств” / І. П. Булеев, А. Я. Берсуцький, І.В. Бриль / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: ДонУЕП, 2013. – 207 с.
4. Гавкалова Н.Л., Маркова Н.С. Менеджмент персонала в таблицах и схемах / Н.Л. Гавкалова, Н.С. Маркова. – Х.: ИД “ИНЖЭК”, 2012. – 360 с.
5. Лукичева Л. И. Управление интеллектуальным капиталом / Л. И. Лукичева. – М.: ОМЕГА-Л, 2007. – 551с.
6. Лукичева Л. И. Управление процессами коммерциализации и оценки стоимости интеллектуального капитала наукоёмких предприятий / Л. И. Лукичева, Д. Н. Егорычев, М. Р. Салихов, Е. В. Егорычева // Менеджмент в России и за рубежом. – 2010. – №5. – С. 113-121.
7. Салихов Б. В. Интеллектуальный капитал организации: сущность, структура и основы управления: монография / Б. В. Салихов. – М.: Дашков и К, 2008. – 156 с.
8. Edvinsson L. Some perspectives on intangibles and intellectual capital 2000 / L. Edvinsson // Journal of Intellectual Capital. – 2000. – Vol. 1., № 1. – P. 12-16.
9. Edvinsson L. Intellectual Capital. Realizing Your Company`s True Value by Finding Its Hidden Brainpower / L. Edvinsson, M. S. Malone. – New York: Harper Business, 1997.
10. Leif Edvinsson [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.intellectualcapital.se

11. Стюарт Т. А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организации / Т. Стюарт; пер. с англ. В. А. Ноздриной. – М.: Поколение, 2007г. – 368с.
12. Stewart T. A. Intellectual capital: the new wealth of organizations / T. A. Stewart. –New York: Doubleday Currency, 1997. – 278 p.
13. Бьюзен Т. Интеллектуальный руководитель / Т. Бьюзен, Т. Доттино, Р. Израэль; пер. с англ. Г. И. Левитан. – 2-е изд. – Мн.: Попурри, 2003. – 256 с.
14. Pulic A. Measuring the performance of intellectual potential in knowledge economy / A. Pulic. – 1998.
15. Firer S. Intellectual Capital and Traditional Measures of Corporate Performance / S. Firer, M. Williams. – 2001.
16. Джой-Меттьюз Д. Развитие человеческих ресурсов / Д. Джой-Меттьюз, Д. Меггинсон, М. Сюрте. – М.: Эксмо, 2006. – 429с.
17. Andriesson D. Implementing the KPMG Value Explorer. Critical success factors for applying IC measurement tools / D. Andriesson // Journal of Intellectual Capital. – 2005. – Vol. 6, № 4. – P. 474-488.
18. Методы оценки интеллектуального капитала. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.12manage.com/methods_icrating_fr.html
19. Sveiby К.-Е. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.sveiby.com.au/IntangAss/denosynl.htm>.
20. Brooking A. The components of intellectual capital [Электронный ресурс] / А. Brooking. – Режим доступа: http://www.tbroker.co.uk/intellectual_capital/components.
21. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл. – М.: Академия, 2004. – 783с.
22. Толковый словарь банковских и финансовых терминов. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.marketprofit.ru/book/export/html/445>

23. Постанова КМУ “Про затвердження Положення про організацію бухгалтерського обліку та звітності в Україні” від 03.04.93р. №250.
24. Податковий кодекс України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/podatkovij_kodeks_ukraini/statja-14.htm.
25. Порядок експертної оцінки нематеріальних активів, затверджений наказом Фонду держмайна України з питань науки і технологій від 27 червня 1995р. N969/97: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
26. Закон України “Про оподаткування прибутків підприємств” від 22.05.97р. №283 / 97-ВР // ВВРУ. – № 27. – Ст. 181. – (Зі змін. та допов.).
27. Наказ Міністерства фінансів України “Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 8 “Нематеріальні активи” від 18.10.99р. №242 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 44. – Ст. 2206. (Зі змін. та допов. зі змінами і доповненнями від 27.06.2013р. №627).
28. Национальное положение (стандарт) бухгалтерского учета в государственном секторе 122 "Нематериальные активы" от 25 ноября 2014 года N 1163 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.profiwins.com.ua/>
29. Клименко А. Нематериальные активы: от приобретения до ликвидации / А. Клименко. – Х.: Фактор, 2005. – 320с.
30. Лев Б. Нематериальные активы: управление, измерение, отчетность / Б. Лев, Л.И. Лопатникова, В.М. Рутгайзер: пер. с англ. – М.: Квинто-Консалтинг, 2003. – 240 с.
31. Алексеева А.В., Бакун Ю.В. Облік нематеріальних активів і малоцінних та швидкозношуваних предметів: Навч. посіб. – К.: Київ. держ. торг. – екон. ун – т., 2000. – 83 с.
32. Кендюхов О.В. Інтелектуальний капітал підприємства: методологія формування механізму управління: монографія / О.В. Кендюхов. – Донецьк: ІЕП НАН України, 2006. – 305с.
33. Международній стандарт НМА IAS 38 «Нематериальные

активы» [Електронний ресурс]. –Режим доступу:
<http://www.grossbuh.kz/information/>

34. Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України” у зв’язку з прийняттям Закону України “Про інформацію” та Закону України “Про доступ до публичної інформації” №1197-VII від 10.04.2014 р.

35. Закон України “Про науково-технічну інформацію” № 1170-VII від 27.03.2014 р.

36. Закон України “Про захист персональних даних” № 1262-VII від 13.02.2014 р.

37. Громадянський кодекс України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>

38. Алексеева А.В., Бакун Ю.В. Облік нематеріальних активів і малоцінних та швидкозношуваних предметів: Навч. посіб. – К.: Київ. держ. торг. – екон. ун – т, 2000. – 83 с.

39. Андрощук Г. Економічна значимість авторського права // Теорія і практика інтелектуальної власності. – 2008. – №1, с. 8 – 28.

40. Millward Brown: Рейтинг 100 самых дорогих мировых брендов 2014 года. // Центр гуманитарных технологий [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gtmarket.ru/news/2014/05/21/6779>

41. Всемирный банк. World Development Indicators [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http:// data.worldbank.org/country/](http://data.worldbank.org/country/)

42. Всесвітнього економічного форуму: Рейтинг глобальної конкурентоспроможності 2013-2014. // Центр гуманітарних технологій. [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
URL: <http://gtmarket.ru/news/2013/09/05/6219>

43. Рыночная стоимость украинских предприятий увеличится за счет нового индекса и инфляции [Электронный ресурс] – Режим доступа:
<http://www.prostobiz.ua/finansy/investment/>

44. Сарилова О.А. Влияние нематериальных активов на эффективность деятельности предприятия на рынке / О. А. Сарилова // Проблемы и перспективы экономики и управления: материалы междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, апрель 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – С. 187-189.

45. Анализ эффективности использования нематериальных активов [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bibliotekar.ru/deyatelnost-predpriyatiya-2/107.htm>

46. Бачева А.В. Определение эффективной доли нематериальных активов в структуре инновационного потенциала предприятия / А.В. Бачева // Транспортное дело России. – №1/2009 С. 57-63.

47. Савицкая Г.В. Методика комплексного анализа хозяйственной деятельности: Краткий курс. / Г.В. Савицкая / – 2-е изд., испр. – М.: ИНФРА-М, 2007. – 303 с.

48. Аналіз ефективності використання нематеріальних активів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ceae.ru/pub-ocenematact.htm>

49. Бриль І. В. “Забезпечення капіталізації підприємств шляхом оптимізації нематеріальних активів” (збірник НАН України) / І. В. Бриль / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: 2013. – С. 113-124.

50. Бриль І. В. Особливості формування нематеріальних активів та їх управління в ринковій економіці (збірник НАН України) / І. В. Бриль / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк: 2014. – С. 80-94.